

UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA EKONOMICKO - SPRÁVNÍ

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2009

Vítězslava Tůmová

Univerzita Pardubice
Fakulta ekonomicko - správní

Reformy v zacházení s vězněnými osobami v českých věznicích

Vítězslava Tůmová

Bakalářská práce
2009

Univerzita Pardubice
Fakulta ekonomicko-správní
Ústav veřejné správy a práva
Akademický rok: 2008/2009

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Vítězslava TŮMOVÁ**
Studijní program: **B6202 Hospodářská politika a správa**
Studijní obor: **Ekonomika pro kriminalisty**
Název tématu: **Reformy v zacházení s vězněnými osobami v českých věznicích**

Zásady pro vypracování:

- Výchova a vzdělávání ve věznicích v teoretických souvislostech
- Nástin vývoje výchovy a vzdělávání odsouzených
- Výchova a vzdělávání odsouzených v současnosti
- Historie a současnost v zacházení s vězněnými osobami ve Věznici Pardubice

Rozsah grafických prací: —
Rozsah pracovní zprávy: cca 30 stran
Forma zpracování bakalářské práce: tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

1. ČÁP, J. Psychologie výchovy a vzdělávání. 1.vydání. Praha: Karolinum, 1993. ISBN 80-7066-534-3.
2. DRTEL, J. Člověk ve VTOS. Bulletin SNV č. 2/66. 1.vydání. Praha: SNV, 1966.
3. NAKONEČNÝ, M. Sociální psychologie. 1.vydání. Praha: Academia, 2000. ISBN 80-200-0690-7.
4. NETÍK, K., URBANOVÁ, M. Penitenciární psychologická kvalifikace. 1.vydání. Praha: SNV, 1984.
5. NETOPIL, K., PITRO, P., NĚMEC, J., ŠULC, V., Nápravně výchovná činnost a metodika práce s odsouzenými II.díl. 1.vydání. Praha: SNV, 1985.
6. NETOPIL, K., KRAUS, L., MATĚJÍČEK, V. Nápravně výchovná činnost a metodika práce s odsouzenými I. díl. 1.vydání. Praha: SNV, 1985
7. NETOPIL, K., KRATOCHVÍL, J., PRASEK, P., ROZKOVEC, J. Nápravně výchovná činnost a metodika práce s odsouzenými III.díl. 1. vydání. Praha: SNV, 1985.

Vedoucí bakalářské práce: PhDr. Miloš Charbuský, CSc.
Ústav veřejné správy a práva

Datum zadání bakalářské práce: 18. června 2008

Termín odevzdání bakalářské práce: 1. května 2009

doc. Ing. Renáta Myšková, Ph.D.
děkanka

L.S.

prof. PhDr. Karel Lacina, DrSc.
vedoucí ústavu

V Pardubicích dne 21. července 2008

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 26.8. 2009

Vítězslava Tůmová

PODĚKOVÁNÍ

Tímto bych chtěla poděkovat vedoucímu své bakalářské práce PhDr. Miloši Charbuskému, CSc. za odborné a metodické vedení při tvorbě bakalářské práce, za cenné rady a připomínky, které mi v průběhu zpracování bakalářské práce poskytoval a za jeho ochotu, které se mi z jeho strany dostávalo. Dále bych ráda poděkovala pracovníkům Věznice Pardubice za poskytnuté informace a podklady pro zpracování této bakalářské práce.

ANOTACE

Bakalářská práce je věnována reformám v zacházení s vězněnými osobami v českých věznicích. Je zde popsáno období od vzniku prvních vězeňských zařízení v 10. století až do současnosti. V práci se zabývám především výchovou a vzděláváním vězněných osob a v praktické části se soustředuji na Věznici Pardubice.

KLÍČOVÁ SLOVA

vězeňství, výchova, vzdělávání, programy zacházení, humanizace

TITLE

Revision of Imprisoned persons treatment in Czech prisons

ANNOTATION

This bachelor's work is dedicated to reforms of imprisoned people treatment in Czech prisons. It describes the history of prison system since 10th century and first attempts of prisons till now. This work is focused mainly on prisoner institution and education and in practical part on Pardubice's prison.

KEYWORDS

Prison System, Institution, Education, Programs of Treatment, humanization

OBSAH

Úvod.....	1
1. Výchova a vzdělávání ve věznicích v teoretických souvislostech.....	3
1.1 Pojmy výchova a vzdělávání.....	3
1.2 Pojmy věznice a vězeňství.....	4
2. Nástin vývoje výchovy a vzdělávání odsouzených.....	6
2.1 Historie vzniku věznic.....	6
2.2 Zacházení s vězněnými osobami v 16. – 18. století.....	8
2.3 První kroky vedoucí ke vzdělávání vězňů - 19. století.....	10
2.4 Humanizace ve vězeňství ve 20. století.....	12
3. Výchova a vzdělávání odsouzených v současnosti.....	20
3.1 Reforma po roce 1989.....	20
3.2 Účel a funkce výkonu trestu.....	23
3.3 Resocializace odsouzených.....	24
3.4 Program zacházení.....	25
3.4.1 Vzdělávání a výchova - součástí programu zacházení.....	30
3.4.2 Projekt Risk and Need Assessment.....	35
4. Historie a současnost v zacházení s vězněnými osobami ve Věznici Pardubice....	36
4.1 Vznik Zemské donucovací pracovny v Pardubicích.....	36
4.2 Zemská donucovací pracovna v letech 1918 – 1989.....	38
4.3 Věznice pro ženy po roce 1989.....	42
4.4 Věznice pro muže od roku 2004.....	45
4.5 Ekonomické ukazatele.....	47
Závěr.....	57
Použitá literatura.....	59

ÚVOD

Téma této bakalářské práce jsem si vybrala na základě dlouholetého zájmu o penitenciární problematiku. Již 10 let jsem zaměstnancem Vězeňské služby České republiky (dále VS ČR), a podle mého názoru, vězeňství stojí neprávem na pokraji zájmu společnosti. V práci se zabývám reformami, které ovlivnily zacházení s vězněnými osobami od historie, až po současnost. Sloveso reformovat, které bylo v 15. století přejato z latiny, znamenalo původně vrátit něčemu, co hrozilo vymknutím z řádu, opět původní formu. Až v 18. století slovo reforma vyjadřovalo obnovení a zlepšení nějaké instituce na základě uvědomění si původního poslání. Smyslem reformy ve vězeňství tedy je, aby se stávající právní poměry rozpadly a byly nahrazeny moderními a humánními dohodami.

V dřívějších dobách tresty nesloužily k převýchově pachatelů, ale k jejich potrestání, kdy například (dále např.) byla za krádež veřejně useknuta ruka, a také jako odstrašující příklad pro potencionální pachatele. Reformami se postupem času ve společnostech postupně přecházelo k humanizaci, kdy se upouštělo od těchto tělesných trestů. Pachatelé byli sice dále umísťováni do tzv. žalářů bez krutých tělesných trestů, ale nikdo nepůsobil na jejich převýchovu, a tak se při návratu do společnosti často vraceli zpět k činnosti, kterou dříve páchali.

Do 16. století se v Evropě a na našem území reformy ve vězeňství téměř nevyskytovaly. Obrat nastává v 18. století, kdy začalo docházet k přeplňování vězení, což vedlo k silnému zhoršení životních podmínek vězňů. Proti tomuto stavu se ozývají hlasy volající po reformě. K řešení situace dochází po vydání díla anglického humanisty Johna Howarda „State of Prison in England and Wales“ v roce 1777.

Podle vzoru evropských zemí je i v Českých zemích roku 1787 Josefem II. reformováno vězeňství. Byl vydán zákoník o zločinech a trestech za tyto zločiny.

Další významná reforma proběhla v 19. století, kdy byl vypracován výukový plán, ke kterému se vyjadřoval i páter F.J. Řezáč, který je nazýván nestorem české penologie. Ačkoliv plán nebyl celý přijat, podařilo se alespoň uskutečnit zavedení vyučování pro chovance polepšovny, která byla součástí vězeňského komplexu.

Reformy vězeňství probíhající ve 20. století byly ovlivňovány režimem, který byl v určité době u moci. Většinou byla cílem těchto reforem satisfakce oběti trestného činu (ať už morální, majetková nebo jiná), odstrašení potencionálního pachatele od páčání podobné trestné činnosti a náprava pachatele v tom smyslu, aby jeho návrat do života společnosti nebyl nežádoucí a ohrožující. Reformy se zabývají např. humánnějším přístupem k vězněným osobám, výchovou či vzděláním. Výchova a vzdělávání vězněných osob (především v současnosti) je ta část reforem, kterou se v bakalářské práci zabývám.

V současné době se začalo trestat „odnětím svobody“ ve specializovaných zařízeních (věznicích, vazebních věznicích, detenčních zabezpečovacích ústavech), kde je provinilec izolován od zbytku společnosti a je nucen dodržovat určitá pravidla, která vedou k převýchově tohoto jedince a k jeho zdárnému návratu zpět do společnosti.

Pro tento návrat odsouzeného jedince z výkonu trestu odnětí svobody zpět do společnosti slouží tzv. resocializační programy, které jsou realizovány v systému českých věznic a které mají nezastupitelnou roli v působení na vězněné osoby za účelem jejich převýchovy. Tyto programy vznikají na základě poučení z minulosti. Jedná se o formální (např. vzdělávání v určitém oboru) a neformální (např. zájmové aktivity) vzdělávání vězněných osob.

V bakalářské práci se zabývám teoretickou částí, vznikem věznic v ČR, výchovou a vzděláváním vězněných osob historii a v současnosti a v poslední kapitole se zmiňuji o historickém a současném zacházení s vězni v konkrétním vězeňském zařízení – Věznici Pardubice. Celá tato moje práce spočívá ve studiu písemných pramenů, v rozboru a následné interpretaci dokumentů a zákonných norem.

Konkrétní poznatky byly získávány a konzultovány s kompetentními a s odbornými pracovníky Věznice Pardubice.

Cílem práce je ukázat, jak se změnil pohled na výchovu vězněných osob vedoucí k jejich návratu do společnosti, kdy prvotní snaha současné společnosti je resocializovat odsouzeného tak, aby po propuštění vedl řádný život.

1. Výchova a vzdělávání ve věznicích v teoretických souvislostech

I když naše společnost věnuje otázkám výchovy, vzdělávání a prevence velkou pozornost, stále se setkáváme s jedinci, kteří nejsou ochotni nebo schopni morální či právní normy nebo zvyky respektované společností akceptovat. Tyto osoby se pak ocitají mimo zákonné normy. Jednou z možných sankcí je i trest odnětí svobody dle zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon [34, § 27]. Z rozhodnutí soudu jsou tito jedinci umisťováni do speciálních zařízení (věznic, vazebních věznic, detenčních zabezpečovacích ústavů) jejichž cílem je podle Evropských vězeňských pravidel [4] ochrana společnosti před těmito lidmi, ale i výchova těchto delikventně jednajících osob, aby po výkonu trestu odnětí svobody vedli řádný život a byli připraveni plně se začlenit do majoritní společnosti.

1.1 Pojmy výchova a vzdělávání

Na reintegraci (znovuzačlenění) odsouzených zpět do společnosti se podílí několik faktorů. Mezi klíčové ukazatele patří vzdělávání a výchova.

Vzdělávání si můžeme vysvětlovat jako proces získávání nových vědomostí, intelektových schopností, praktických dovedností a návyků. Můžeme ho charakterizovat jako proces, v němž převažuje informativní aspekt a v němž si jedinec osvojuje a získává soustavu poznatků a dovedností a metodu jejich nabývání. Vzdělávání všeobecně podporuje humánní a demokratické hodnoty, ale i větší sociální a ekonomickou zodpovědnost.

Výchova je cílevědomé, záměrné, organizované a plánovité působení, při kterém dochází k všestrannému formování osobnosti člověka. Má dlouhodobý, adaptační, anticipační a všestranný charakter. Výchova je v podstatě stejně stará jako lidstvo samo, ale samotná věda o výchově vznikla až v novověku. Do té doby se rozvíjela v rámci filosofických a teologických koncepcí. S vývojem společnosti se měnily její cíle, obsah i formy a metody, a to v závislosti na ekonomických, sociálně politických i kulturních podmínkách, ve kterých se uskutečňovala. Všestranná výchova se zaměřuje na rozvoj člověka z hlediska rozumového, smyslového, charakterového, mravního, citového a tělesného. Je tedy rozvíjen charakter

člověka po všech stránkách. Výchova je spojena s učením základních návyků potřebných pro přežití. Zvláštním typem výchovného působení je penitenciární výchovné působení, o kterém pojednávám v kapitole 3.4.1.

Výsledkem vzdělávání a výchovy je vzdělání, které je důležitým faktorem pro osobnostní růst každého člověka a je nejvýznamnějším procesem socializace jedince.

Pedagogická literatura vysvětluje základní pojmy vzdělání a vzdělávání a jejich vztah k výchově různými způsoby. Někde se můžeme dočíst, že výchova je proces, při kterém dochází k formování člověka z hlediska všech stránek člověka.

Jestliže ale dojdeme k určitému stupni výchovy, hovoříme již o vzdělávání. V jiné literatuře je vzdělávání totožné s výchovou. A podle L. N. Tolstoj je vzdělávání vlastně formování člověka, které je svobodné, ale výchova je spojována s manipulací.

HAVRÁNKOVÁ [6,s.8] uvádí, že: „Vzdělávání je proces cílevědomého a uvědomělého zprostředkování a osvojování lidských zkušeností různého obsahu. Výsledkem vzdělávacího procesu, charakterizovaným změnami ve struktuře osobnosti, souvisejícími s poznáním světa, s jeho ovládnutím, přizpůsobením se mu, je vzdělání.“

1.2 Pojmy věznice a vězeňství

Vězeňství má dlouhou historii, která vede od primitivních a krutých forem izolace a také od psychického a fyzického týrání vězňů až k moderním převýchovným postupům s důrazem na humánní způsob výkonu trestu a respektování lidských práv vězňů. Světové společenství přijalo řadu mezinárodních konvencí a dalších dokumentů, které zavazují signatářské státy k dodržování obecně uznávaných standardů při zacházení s vězni.

„Vývoj vězeňství,“ jak píše NETÍK [16,s.5], „jeho celková kulturní úroveň a materiální podmínky, jsou odrazem vývoje, kulturní a ekonomické úrovně celé společnosti. Způsob zacházení s pachateli trestných činů vyjadřuje velmi zřetelně i vztah společnosti (státu) k jedinci a postoj k občanským právům a svobodám.“

Termínem vězeňství lze označit soubor veškerých zařízení týkajících se věznic, vazebních věznic a zabezpečovacích detenčních ústavů. Jejich zřizování a podoba byly výrazně ovlivňovány vývojem soudnictví, práva a správy, a pak také změnami v pojetí účelu věznění.

Vězeňská zařízení se nestávají často předmětem studia historiků, neboť jejich existence je spojena s lidským utrpením. Přesto byla a jsou a budou součástí každé společnosti, protože slouží k oddělení a převýchově těch jedinců, kteří se provinili proti zákonům a mohou být okolí nebezpeční. V totalitních režimech však mají tato zařízení ještě jednu neblahou funkci. Jsou nástrojem k likvidaci těch osob, které s tímto politickým systémem nesouhlasí.

Jak uvádí SÝKOROVÁ [21], „ ve starších dobách bylo vězení pojímáno spíše jako prostředek k zabránění útěku pachatele ještě před vynesením rozsudku než jako samotný trest a mělo charakter soukromé vazby. Pro vězení nebyly zpočátku vyhrazeny nebo stavěny speciální prostory. Změnu přinesl až rozvoj měst a s nimi i zavedení městského práva.

Již ve 14. století se objevuje forma veřejného vězení. Podle stavu a podle závažnosti provinění se rozhodovalo, do jakého vězení byl provinilec poslán. Postupné prosazování obecného práva založeného na římském právu a nárůst zásahů státu do oblasti soudnictví měly za následek odstraňování nejednotného vězeňství a jeho nahrazení propracovaným vězeňským systémem, které započalo ve větší míře v období osvícenského absolutismu a jež vyvrcholilo jeho zestátněním, v 50 - tých letech 19. století. Trest vězení pak byl z větší míry nahližen z aspektu možnosti převýchovy potrestaného.“

V současnosti je věznice speciální zařízení, ve kterém se vykonává trest odnětí svobody. Výkon trestu odnětí svobody je upraven zákonem č 140/1961 Sb., trestní zákon [34, § 39a] a realizuje se diferencovaně ve čtyřech typech věznic - s dohledem, s dozorem, s ostrahou a se zvýšenou ostrahou.

Toto rozdělení je závislé na způsobu vnějšího střežení, zajištění vnitřní bezpečnosti a realizaci způsobu zacházení s odsouzenými.

2. Nástin vývoje výchovy a vzdělávání odsouzených

Historie vězeňství je bezesporu velmi zajímavým tématem. Vznik a vývoj českého vězeňství úzce souvisí se vznikem a vývojem státu, trestního práva a soudnictví na území Čech, Moravy a Slezska, ke kterému dochází po sjednocení českých kmenů v 10. století za vlády Přemyslovců. Vývoj vězeňského systému lze sledovat prostřednictvím analýzy a srovnání historicky vzniklých typů vězeňských zařízení, a to z hlediska jejich účelu, subjektu a objektu věznění, obecných podmínek věznění (ubytování, hygiena, ošacení, stravování, zdravotní péče, styk s rodinou, pracovní nebo mimopracovní činnost) a zvláštních podmínek věznění (klasifikace vězňů – třídění, diferenciací vězňů – odlišné zacházení, kázeňské a donucovací prostředky).

2.1 Historie vzniku věznic

Lidstvo zná a používá různé formy trestání po celou dobu své existence, ale o výchově nebo převýchově vězňů se v těchto dobách mluvit nedá. V rané historii byla účelem trestu pomsta oběti a její rodiny na pachatelí. Později, především v období středověku, byly uplatňovány zmrzačující a stigmatizující tresty, které měly mít především odstrašující funkci. Středověk obecně, co se týče definitivních trestů, byl velice vynalézavý a z dostupných zdrojů se lze dočíst, že trest stětím patřil k těm humánnějším trestům a byl dopřáván spíše prominentům. Za běžné se považovalo například zahrabání zaživa, upálení, oběšení, čtvrcení zaživa. K častým způsobům tehdejší doby patřilo mučení, jako prostředek k vynucení doznání. Za tímto účelem bylo vynalezeno mnoho mučících nástrojů.

Jak uvádí A. Kýr [51], jedním z prvních vězeňských zařízení v českých zemích bylo Zeměpanské vězení (995 – 1627), plnicí účel vazby pro zeměpanský soud, kterému předsedal příslušný územní vládce. Podle potřeby sloužilo též jako zajišťovací a trestní vazba pro osoby šlechtického původu. Subjektem vězení byla vyčleněná část vojenské posádky hradu. Vězení bylo určeno pro poddané i pro osoby šlechtického původu.

Vězni byli umístováni do vězeňské kobky ve sklepních prostorách nebo věžích hradů, u osob šlechtického původu byly kobky prosvětlené a zařízené jednoduchým nábytkem. Některá opatření, jako například styk s rodinou, zdravotní péče, vycházky či mimopracovní činnost (čtení, psaní) byla umožňována pouze u osob šlechtického původu. Pracovní činnost byla zpravidla nařizována. K trestání vězňů se používalo přikování ke zdi nebo se používala kláda.

Dalším zařízením bylo Církevní vězení (1222 - 1781), které bylo užíváno pro církevní soud v působnosti příslušného biskupa katolické církve. Obdobně jako zeměpanská vězení sloužilo k zajišťovací a trestní vazbě, ale u církevních osob, popřípadě žen šlechtického původu v ženských kláštorech. Podmínky věznění byly podobné jako v zeměpanských vězeních s ohledem na stavovskou příslušnost vězňů. Zde byli vězni oddělováni pouze se zřetelem na pohlaví, věk a osoby šlechtického původu. Kázeňské a donucovací prostředky byly obdobné jako v zeměpanských věznicích k použití u osob nešlechtického původu.

V této době se v našich zemích nacházela i další vězeňská zařízení. Bylo to Stavovské vězení (1253 – 1850), které plnilo účel vazby pro zemský soud a jemuž předsedal král spolu s významnými příslušníky panského stavu, do jehož jurisdikce náležely osoby šlechtického původu. Subjektem věznění byla vyčleněná část vojenské posádky určeného královského hradu. Obecné podmínky byly podobné jako v zeměpanském vězení, ale s vězni bylo zacházeno stejným způsobem. Kázeňské a donucovací prostředky nebyly zpravidla nepoužívány.

Dále to bylo Vrchnostenské vězení (1627 - 1849), jemuž předsedali šlechtičtí majitelé panství nebo nešlechtičtí držitelé velkostatků a vrchnostenští úředníci. Zároveň sloužilo k zajišťovací a trestní vazbě. Vězni byli poddaní z příslušných panství. Klasifikace vězňů do roku 1803 nebyla nařízena, později se oddělovali muži od žen. Způsob zacházení s vězněnými poddanými byl univerzální a kázeňskými a donucovacími prostředky byly okovy, kláda, pranýř a dřevěný osel.

Pak zde bylo Městské vězení (1287 - 1850), plnící účel vazby pro městský soud s tzv. hrdelním právem. Vězni pocházeli z řad měšťanů a poddaných z okolních panství a statků, jejichž vrchnost neměla hrdelní právo nebo osoby neusedlé (tuláci). Diferenciace vězňů spočívala v odlišném zacházení s vězněnými dlužníky od zacházení s vězněnými zločinci. Vězni byli klasifikováni jako dlužníci v zajišťovací vazbě (umístováni v předním

vězení), zločinci ve vyšetřovací vazbě (v zadním vězení), nebezpeční zločinci (ve sklepním vězení). Nebyli oddělováni dle pohlaví a věku. Ubytování bylo určováno dle diferenciací – nadzemní cely v předním vězení, suterénní kobky v zadním vězení a sklepní kobky. Vycházky, styk s rodinou a zdravotní péče byly povolovány na vlastní náklady vězně jen v předním vězení.

Od 16. století jsou vyváděni nemajetní vězni na práci za účelem výdělků k úhradě stravování a od 18. století se provádí zaměstnávání vězňů na veřejných pracích a v manufakturách.

Pro zvlášť těžké zločince a státní vězně sloužilo pevnostní vězení Špilberk (1783 - 1858). Ubytování vězňů bylo určeno v podzemních kobkách s dřevěnými pryčnami pro nejtěžší zločince a v celách se základním nábytkem v horních patrech vězeňské budovy pro státní vězně. Nejtěžší zločinci byli oddělováni od pevnostních vězňů (určených k práci v pevnosti) a státních vězňů. Oddělováni byli i nejtěžší zločinci v doživotním trestu od zločinců, kteří byli v dočasném trestu. Kázeňskými prostředky bylo - přikování a tělesné tresty (muži – karabáč, ženy – důtky). I zde byla vyvíjena pracovní činnost, kterou byly veřejné práce mimo pevnost a práce v pevnosti - zejména čerpání vody, provádění úklidu a řemeslné práce v dílnách (krejčovské, obuvnické, truhlářské).

2.2 Zacházení s vězněnými osobami v 16. – 18. století

Do 16. století byl v celé Evropě i na našem území uplatňován asociální vězeňský systém, který byl založen na společném věznění delikventů bez ohledu na jejich pohlaví, věk, zdravotní stav vězňů (duševní či fyzický) nebo charakter spáchané trestné činnosti. V důsledku tohoto systému docházelo mezi vězněnými osobami k „nákaze“ z hlediska kriminálního, mravního i zdravotního. U žen navíc často docházelo k těhotenství v průběhu věznění.

Na chyby v nápravném vězeňském systému upozornil v Anglii John Howard v letech 1777–1778. Požadoval oddělení napravitelných od nenapravitelných vězňů, zaměstnávání prací, zavedení pravidelné školní výuky a náboženskou výuku [19]. V intencích těchto zásad působila od roku 1810 věznice v Millbanku. Dá se říci, že první vězeňský systém kladl důraz

na přísnou kázeň vězňů na základě zkušeností z klášterního života. V této době se začíná mluvit o nápravě a převýchově pachatelů a začínají se stavět první věznice (v Anglii a Holandsku). První pokusy o oddělení mládeže od dospělých delikventů se uskutečnily v Holandsku a Itálii, kde byly zřízeny první ústavy pro mladistvé vězně. Mezi vězeňský personál je zařazen kaplan, který má na vězně působit výchovně.

NETOPIL píše [19,s.4]: „V druhé polovině 18. století začalo docházet k přeplňování vězení, což vedlo k silnému zhoršení životních podmínek vězňů. Proti tomuto stavu se sice ozývají hlasy volající po reformě, ale k řešení situace dochází až po vydání díla anglického humanisty Johna Howarda „State of Prison in England and Wales“ v roce 1777. Tato kniha se setkala s velkou odezvou a vyvolala protest proti strašlivému stavu věznění. Zároveň vzbudila silný zájem o nové koncepce vězení a o způsoby výkonu trestu. Howard žádal diferenciaci vězňů podle pohlaví, spáchaných trestných činů a oddělení mladistvých vězňů od dospělých. Dále požadoval i humanizaci výkonu trestu – zdravotnická opatření, zavedení výuky a vzdělávání odsouzených, kontrolu nad výkonem trestu.“

V Českých zemích začal výrazněji řešit problémy ve vězeňství Josef II., který roku 1787 vydal zákoník o zločinech a trestech za tyto zločiny. V zákoníku byly nově upraveny tresty. Hlavním způsobem trestání bylo odnětí svobody uzavřením ve vězení. Toto uzavření mělo však různé stupně. Nový zákoník omezil trest smrti (byl vykonáván jen za některá těžká provinění) a byly zrušeny také surové tresty na těle s vypalováním znamení. Jako tělesný trest zůstalo jen bití.

Josef II. dospěl ke zrušení trestu smrti a jeho nahrazení doživotním uvězněním v pevnosti. Tento druh trestu byl vykonáván pro obyvatele z Čech, Moravy a Slezska v brněnské pevnosti Špilberk a obyvatele z alpských zemí ho vykonávali ve Šlosberku ve Štýrském Hradci. Ale v důsledku tvrdých podmínek věznění v podzemních celách (tzv. kasematech), kam nepronikal sluneční svit a kde bylo vlhko a chlad, umírali vězni na nejrůznější onemocnění do tří let. V roce 1803, kdy byl císařem František II., bylo na území rakousko - habsburské monarchie (jejíž součástí byly i Čechy, Morava a Slezsko) uzákoněno oddělování vězňů podle pohlaví a věku. Tato zásada však z nejrůznějších důvodů nebyla na celém území monarchie důsledně respektována až do roku 1842. V roce 1803 byl také znovu zaveden trest smrti. Toto opatření však nemělo výrazný vliv na vývoj zločinnosti. V roce 1823 byla v Praze založena první státní, dnes již neexistující Svatováclavská trestnice, kde poprvé došlo k řádné

diferenciaci vězňených osob, tj. oddělení mužů, žen a mladistvých a také více narušených osob od méně narušených [48].

2.3 První kroky vedoucí ke vzdělávání vězňů - 19. století

Snahy o postupnou klasifikaci a diferenciaci vězňených osob byly završeny přijetím švýcarského klasifikačního systému (Ženeva, 1833), který odděloval vězňené osoby nejen podle pohlaví a věku, stupně kriminálního narušení, ale vězňi byli dále tříděni podle úrovně vzdělání, pracovních schopností, mravního a zdravotního stavu a stupně dosažené nápravy. Systém umožňoval toto rozdílné zacházení s jednotlivými kategoriemi vězňů ve čtyřech nápravných režimech s odstupňovanou přísností.

V první polovině 19. století podléhala větší část věznic vrchnostem; až teprve v padesátých letech tohoto století probíhá postupné zestátnění věznic a tím nastala příležitost zahájit reformu vězeňství. V roce 1852 je vydán císařský patent č. 117 (František II.) o zločinech, přečinech a přestupcích, který byl na našem území využíván jako trestní zákon téměř 100 let. Vězňi již nebyli na celách spoutáni, poutacích prostředků se používalo pouze při jejich transportu anebo krátkodobě, v případě pokusu o útěk nebo násilného jednání. Vězeňství bylo zcela zestátněno. Dochází k budování sítě vězeňských zařízení a vznikají tzv. justiční komplexy, které jsou tvořeny soudní budovou a vazební věznicí. Pro výkon trestu odnětí svobody jsou budovány státní trestnice, buď rekonstrukcí objektů původně sloužících jinému účelu nebo novou výstavbou.

V této době pronikají do vězeňství snahy o nápravu vězňených osob, zejména skrze duchovní. Příkladnou práci na tomto poli vykonal vězeňský kaplan František Josef Řezáč (1819-1879), který začal působit ještě ve Svatováclavské trestnici, kde jako první začal vyučovat vězně.

Od roku 1847 Řezáč publikoval celou řadu naučných spisů určených k výchově jak školských, tak zvláště vězeňských populací. V roce 1852 vydal spis „Vězeňství v posavadních spůsobech svých“ s návrhem o zdárnějším trestání a polepšování zločinců. Dílo je studií tehdejších vězeňských systémů s hlubokým pohledem na problematiku nápravy pachatelů trestných činů. UHLÍK [24] píše, že tato publikace se stala základním spísem

českého humanizovaného vězeňství. To proto, že se zde vyslovil požadavek využití možnosti pedagogiky a dalších rozvíjejících se vědních oborů k převýchově vězňů, včetně humánnějšího zacházení s vězni.

Nabyl přesvědčení, že je daleko vhodnější působit na populaci preventivně, včasnou, účinnou výchovou a vzděláváním školní mládeže i dospělých, a tím předcházet přílivu delikventů do věznic. Vydání vlastním nákladem a v češtině dosvědčuje autorovo přesvědčení o potřebnosti zveřejnění zpracované vězeňské tematiky pro většinu obyvatelstva ve srozumitelné formě.

Řezáč vytyčuje hlavní zásady humanizovaného vězeňství a prostředky zacházení s vězni. Čerpá z něho i naše současné vězeňství. Jedná se o to, že trestní ústavy by měly zajišťovat tři základní stránky - občansko zákonní, nábožensko mravní a vychovatelskou s tím, že ve věznicích by se vězni neměli dále morálně kazit, naopak měli by se polepšit. Vězení nemá být nástrojem pomsty společnosti. V humanizovaném systému vězeňství by tudíž dle Řezáče významnou úlohu přebíral učitel, který využije poznatků pedagogiky.

Všechny tyto poznatky jsou platné i dnes ve 21. století, stejně jako jeho požadavek, aby věznice vedly odsouzené k pracovitosti, pravdivosti, opravdovosti a poslušnosti, k probuzení mravního citu, což vede ke snížení jejich recidivy. Vyslovil progresivní názor, že méně závažní provinilci by neměli být zavíráni do věznic. Tam patří pouze nepolepšitelní, kteří opakovaně škodí společnosti. F.J. Řezáč již v 19. století zdůrazňoval nutnost vyváženosti komplexního působení jednotlivých výchovných prostředků a nutnost postpenitenciární péče (péče po propuštění).

V roce 1854 vydal F.J. Řezáč, opět vlastním nákladem, další spis, specificky se týkající vězeňství. Záměrně ho napsal německy, protože byl určen širší odborné veřejnosti. Řezáč dílo nazval „Über die seelsorgerliche Wirksamkeit in den östereichischen Detentions- und Strafanstalten". V tomto díle se dle UHLÍKA [24] projevil Řezáčův zvýšený zájem o speciální pedagogickou problematiku ve vězeňství a o praktické uplatňování podmínek, které vedou k výchovnému ovlivnění vězňů. Proto práci věnoval především praxi zacházení s vězni.

O nutnosti vzdělávání ve vězeňství se páter Řezáč přesvědčil při svém působení jako vězeňský kněz ve Svatováclavské pražské zemské trestnici v letech 1847 - 1856. V roce 1848 byl zatčen umístěn do vězení jako obviněný. S podstatou obvinění nebyl seznámen a propuštěn byl až po pěti dnech. Pobyt ve vězení a neurvalé zacházení vojáků s ním,

i dalšími vyšetřovanými, nejistota dalšího osudu - to byla jeho nová závažná životní zkušenost týkající se vězeňství, přesto že se již jako kněz s vězeňstvím seznámil.

V září roku 1851 měl duchovní administrátor zemské trestnice vypracovat výukový plán vězňů, který by byl prostředkem pro mravní polepšení a účelnější využití pracovní síly. Na sestavení tohoto plánu se podílel i Řezáč. Plán byl schválen, ale nebyl realizován pro vysoce humánní náplň, která byla v té době v Rakousku neobvyklá, a proto nepřijatelná. Byl zde vysloven i požadavek potřeby většího důrazu na prevenci zločinnosti především prostřednictvím zvýšení obecné vzdělanosti a výchovy a praktickým uskutečňováním resocializace ve vězení, ne až po propuštění. Jediné co se tehdy podařilo, bylo uskutečnění kontumačního vyučování pro chovance polepšovny, která byla součástí vězeňského komplexu. Bylo zavedeno dvoustupňové literární vyučování.

UHLÍK [24] uvádí, že Řezáčovy aktivity měly velký význam jak pro vězeňství obecně, tak zvláště pro vzdělávání ve vězeňství. Řezáčovy humanizační snahy ve vězeňství však nedošly během jeho života obecného uplatnění, ani nedosáhly patřičného všeobecného uznání. Jeho spis „Vězeňství“ je dle UHLÍKA [24] bezesporu základním dílem našeho vězeňství v 19. století. F. J. Řezáč se zřetelně přihlásil ke snahám po snížení zločinnosti, po humanizaci vězeňství, k myšlence nápravy delikventů výchovou a vzděláváním s vyloučením náhodného praktikismu. Zájem o vychovatelskou problematiku a takřka neotřesitelnou víru v potřebnost vzdělávání v něm vzbudila filozofie pražského rodáka profesora Bernarda Bolzana.

2.4 Humanizace ve vězeňství ve 20. století

Rozpadem Rakousko-Uherské monarchie v roce 1918 nastoupila další etapa historie vězeňství. I když se celý systém stále opíral o zákony Rakousko-Uherské, byť do určité míry novelizované, začíná následovat světové trendy. V roce 1918 vznikla Československá republika a nový stát navázal na historické penitenciární tradice. Akceptoval rakouský trestní zákon a k jeho naplňování vytvářel nové formy a postupy v právních i vězeňských otázkách.

V roce 1931 byl upraven systém ochranné a ústavní výchovy mládeže s důrazem na výchovně vzdělávací přístup a stanovily podmínky k výkonu trestu odnětí svobody u tzv.

politických provinilců. Političtí provinilci vykonávali trest odděleně od pachatelů kriminálních trestných činů ve státním vězení a měli větší výhody. Mohli používat vlastní oděv, sami rozhodovali o úpravě vlasů a vousů, nemuseli pracovat, mohli déle pobývat mimo celu apod. V této době informace o vězeňství nebyly utajovány.

V roce 1930 byla dokonce vydána publikace "Vězeňství v Československé republice", která byla běžně dostupná a každý se jejím prostřednictvím mohl seznámit se systémem československého vězeňství a s jednotlivými trestními ústavy z hlediska početnosti a složení vězňů, vězeňského personálu, zacházení s vězni i kontroly vězeňství. Na činnosti vězeňství se významným způsobem podíleli učitelé, duchovní, lékaři a členové některých církevních řádů. Významnou osobností, která se v období trvání Československé republiky podílela na vytváření moderních základů vězeňství je JUDr. Emil Lány.

V roce 1939 došlo k obsazení československého území vojsky německého státu v čele s kancléřem Adolfem Hitlerem. Okupace vedla k rozbití Československé republiky a byl vytvořen tzv. Protektorát Čechy a Morava. V Protektorátu podléhala výkonná moc v Čechách a na Moravě německé okupační správě reprezentované v nejvyšší instanci zastupujícím říšským protektorem a později státním říšským ministrem. Tehdejší formální vláda v čele s prezidentem Emilem Háchou neměla podstatný vliv na činnost správních, policejních a soudních úřadů v Protektorátu, která cílevědomě směřovala k poněmčování, vysídlování a fyzické likvidaci obyvatel Čech a Moravy. Osoby zatčené německou kriminální policií nebo tajnou státní policií (gestapem) byly souzeny německým zemským soudem a byly posílány do koncentračních táborů. Nacisté si vytvořili zvláštní přístup k třídění vězňů, který vycházel z antropologických teorií a opíral se o příslušné rasové zákony.

V roce 1945 byl poražen hitlerovský fašismus a byla obnovena Československá republika a všechny státní instituce včetně vězeňství se postupně navracely do předválečné podoby. Po roce 1945 dle NETOPILA a kol. [20] byl výkon trestu odnětí svobody prováděn v trestních ústavech, krajských a okresních soudních věznicích a v polepšovnicích. Výkon trestu byl upraven domácím řádem, který stanovil zásady veškeré činnosti vězňů. Byl-li vězeň zařazen k doplnění základního vzdělání, byl povinen zúčastňovat se výuky v celém rozsahu.

Po vítězství ve volbách v roce 1946 se komunistická strana systematicky a cílevědomě připravovala na převzetí politické moci v Československu. Místopředseda vlády poslanec Klement Gottwald využil vládní krize v únoru 1948, donutil prezidenta E. Beneše k přijetí

demise většiny ministrů a navrhl nové složení vlády, vyhovující záměrům komunistů. Později (14.června 1948) se K. Gottwald stal prezidentem republiky a ocitl se pod silným politickým vlivem tehdejšího čelního představitele Sovětského svazu J. V. Stalina a nastolil třídní diktaturu, čímž byly vytvořeny politické podmínky ke vzniku totalitního státu, v němž užití způsoby represe, vztah státní moci k vězňům a zacházení s nimi (zvláště s politickými vězni) bylo zcela neobvyklé. Ke zvýšení vězeňské ubytovací kapacity byly zřizovány tábory nucené práce, kde byli věznění lidé na základě rozhodnutí tříčlenných komisí, které byly jmenovány krajskými národními výbory. Tyto tábory byly postupně zrušeny v roce 1956, avšak třídně politický přístup k vězněným osobám přetrvával. Na základě zákona č. 319/1948 Sb., o zlidovění soudnictví, který položil základ socialistického vývoje soudnictví a vězeňství, byl v roce 1951 vydán Vězeňský řád, který zavedl třídně politickou diferenciaci vězňů a s konečnou platností nahradil vězeňské předpisy z první republiky.

V Československu se po roce 1948 omezování lidských práv dělo formou vydávání zákonů a předpisů. Dochází u nás ke zrušení parlamentní demokracie, čímž byl fakticky znemožněn návrat k předválečným penitenciárním tradicím. Právní normy, **jež** i v průběhu padesátých let zakazovaly pracovníkům věznic zneužívat svého postavení ke krutému a ponižujícímu zacházení s vězni, nebyly v mnohém dodržovány. Nejen v trestaneckých pracovních táborech byly tolerovány (a dokonce podporovány) případy krutého zacházení s vězni. Také v druhé polovině padesátých let 20. století docházelo ve vězeňských zařízeních k projevům nelidského jednání s odsouzenými, i když jich bylo méně. Apelování na dodržování zákonů a právních předpisů z úst nejvyšších funkcionářů KSČ zůstávaly pouze formální a k viditelné nápravě nedošlo. Zdálo se, jako by o případech násilí, neúměrných kázeňských trestech, v řadě táborů trvajících špatných ubytovacích a stravovacích podmínkách nikdo nechtěl vědět.

V roce 1953 se ústředním orgánem vězeňství stala Správa nápravných zařízení a ve všech krajích vznikla krajská oddělení nápravných zařízení při krajských správách Sboru národní bezpečnosti jako řídicí orgán vězeňských útvarů v rámci kraje. Období do roku 1955 se vyznačovalo organizační výstavbou, plánovitým zkvalitněním ozbrojené složky vězeňství, zajištěním bezpečnosti výkonu vazby a trestu s prohloubením výchovné i vzdělávací stránky výkonu trestu. V roce 1956 byla správou nápravných zařízení vypracována perspektiva rozvoje vězeňství s důrazem na nápravně výchovnou činnost pojatou jako jednotu pracovní

výchovy, vzdělávání, režimu a kulturně výchovné práce ve smyslu ideového ovlivňování. Politické vymývání mozků pod hlavičkou výchovy odsouzených patřilo k trvalým prioritám výchovně vzdělávacího působení, uvádí ŠPŮR [22].

Nadále se uplatňuje třídní diferenciace odsouzených, která rozlišovala odsouzené z řad pracujících, třídní nepřátele a protispolečenské a parazitující živly, za které byli považováni kriminální recidivisté. Cílem výkonu trestu odnětí svobody se stala represe s důrazem na ekonomické využívání pracovní síly odsouzených v rámci potřeb národního hospodářství, především v oblasti těžebního, hutního, stavebního a těžkého průmyslu [16].

Za jednu z nejtemnějších kapitol českého vězeňství je možné považovat počátek padesátých let, kdy vznikaly nechvalně proslulé „likvidační lágry“ při uranových dolech na Jáchymovsku a později i v okolí Příbrami. I přes existenci těchto vězeňských táborů, přežívala také zařízení, kde se podařilo navázat na některé prvorepublikové zkušenosti. Byly to dnes již málo známé justiční statky. Cílem pobytu v těchto statcích byla převýchova odsouzeného za pomoci zemědělských prací ve volné přírodě. Zpočátku se sice jednalo o zneužití „otrocké“ práce za účelem vylepšování hospodářské situace, ale postupem času byli vězni v těchto zařízeních zvýhodněni oproti ostatním (např. lepším ubytováním, stravou a mírnějším režimem). Uplatnění zde našli také někteří řemeslníci, jejichž práce sloužila především k zajištění běžného provozu ústavu a k opravám vězeňské výstroje (např. se jednalo o zedníky, truhláře či zámečníky). Ačkoliv se justiční statky z hlediska nápravné výchovy vězňů osvědčily, nevyhovovaly představám o vězeňském systému postaveném na základě sovětských zkušeností, spojených s upřednostňováním represe před odbornou prací. Důsledkem tohoto procesu byla jejich likvidace.

Tvrdoost režimu např. spočívala v tom, že při chřipkové epidemii v roce 1958 – 59, kdy vězňové onemocněli při směně na šachtě (uranové doly Jáchymov) a s horečkou vyfárali, byli spoutáni, postaveni na haldu a v zimě a dešti tam museli stát do odjezdu ze směny nebo byli odsouzení, kteří byli po noční směně, během dne z malicherných důvodů probuzeni a potom již nesměli spát. Nevyspalí museli jít na další noční směnu [10].

Politická diferenciace vězňených osob byla zrušena zákonem č. 59/ 1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody [36], který lze považovat za legislativní základ dílčí reformy československého vězeňství. Tento zákon byl vydán na základě dokumentu Standardní

minimální pravidla pro zacházení s vězni (v roce 1957 ho vydala hospodářská a sociální rada Organizace spojených národů), který se stal v 60. a 70. letech základní normou k provádění reformy vězeňských systémů v jednotlivých západoevropských zemích, ale také v Kanadě USA. Zákonem byla zavedena diferenciacie vězňených osob podle kriminální narušenosti, o které rozhodoval soud. Do I. nápravně výchovné skupiny byli zařazováni většinou prvotrestaní jedinci za méně závažnou trestnou činnost, do II. skupiny osoby, které se v posledních 10 letech dopustily úmyslného trestného činu. Nebezpeční pachatelé a recidivisté byli zařazováni do III. skupiny. Zavedení nápravně výchovné činnosti ve věznicích umožnilo, aby s odsouzenými pracovali vychovatelé, sociální pracovníci, speciální pedagogové a psychologové, kteří byli absolventy středních a vysokých škol s příslušným zaměřením. Tito vězeňští specialisté vnášeli do výkonu trestu odborné přístupy, čímž pozitivně měnili způsoby v zacházení s vězňenými osobami. Změnil se přístup a organizace činností s odsouzenými. Veškerá činnost byla zahrnuta pod název kulturně výchovná činnost (dále KVČ).

NETOPIL [20, s.7-8] charakterizuje poslání KVČ takto: „Posláním kulturně výchovné práce je vytvářet u odsouzených uvědomělý vztah ke společnosti založený na zásadách socialistické morálky a kultury. Je zaměřena především na výchovu odsouzených k zachování pravidel socialistického soužití, k poctivému poměru k práci, k ochraně a upevňování socialistického vlastnictví, jakož i na celkové zvyšování všeobecného vzdělávání odsouzených a jejich kulturní úrovně. KVČ zahrnuje tyto složky - vzdělávání odsouzených = všeobecné i odborné

- občanská výchova
- zájmová činnost odsouzených
- tělesná výchova a sport
- skupinové metody ovlivňování.“

Postupné odstraňování deformací vězeňství bylo zahájeno po demokratizačním procesu v Československu na jaře 1968, kdy se vězeňství vrátilo do rezortu Ministerstva spravedlnosti. Léta 1968 – 1980 byla penology nazývána zlatým obdobím poválečného českého vězeňství. V roce 1967 byl založen klinickým psychologem doc. PhDr. Jiřím Čepelákem Výzkumný ústav penologický. Odborný tým psychologů, pedagogů, sociologů a právníků se zde zabýval studiem osobnosti vězňeného pachatele, možnostmi jeho nápravy a podmínkami pro resocializaci v nápravně výchovných ústavech. Výzkumný ústav

penologický poskytoval vězeňským specialistům řadu diagnostických a terapeutických metod, které se uplatňovaly při zacházení s odsouzenými. Výsledkem bylo zdokonalení výchovně vzdělávacího působení na mladistvé odsouzené a léčebně výchovné zacházení s odsouzenými alkoholiky a osobami, u kterých se ve větší míře vyskytovaly psychopatické poruchy. Tyto výsledky základních i aplikovaných výzkumů byly přenášeny do praxe prostřednictvím odborných seminářů, školení a také v rámci bohaté publikační činnosti.

Dne 31. prosince 1980 zrušil ministr spravedlnosti JUDr. Jan Němec Výzkumný ústav penologický, jehož zrušení předcházelo stupňující se využívání státní moci vůči zastáncům lidských práv, což se odrazilo v přílivu politických vězňů do výkonu vazby a trestu odnětí svobody. Tito političtí vězni byli drženi společně s pachateli kriminálních trestných činů. Proti zhoršujícím se podmínkám ve vězeňství protestovali mluvčí Charty 77 v petici, kterou v roce 1978 zaslali České a Slovenské národní radě. Zrušením Výzkumného ústavu penologického byla ochromena odborná činnost ve vězeňství. Uplatňování pedagogicko psychologických zásad komunikace s vězni bylo zastíněno vyžadováním prvků vojenské kázně vězňených osob. Svůj negativní postoj k tomuto jednání vyjádřily jednotlivé orgány státní správy, včetně správy Sboru nápravné výchovy.

Další významnou změnu přinesl zákon ČNR č. 17/1978 Sb. o státní správě ve školství [37]. Ministerstvo školství a ministerstvo spravedlnosti se dohodly o součinnosti při zabezpečování vzdělávání osob ve výkonu trestu odnětí svobody.

Závažná přestavba systému základních a středních škol a prodloužení povinné školní docházky do 16 let, učinily další posun v oblasti vzdělávání odsouzených. Jednáním mezi správou Sboru nápravné výchovy a ministerstvem školství byla vytvořena vzdělávací instituce pro občany nacházející se ve výkonu trestu odnětí svobody, ve smyslu nových školských předpisů, která byla zaregistrována v síti školských zařízení státní správy. V dubnu roku 1981 byla na pokyn ministerstva školství vytvořena pracovní komise, která vypracovala návrh způsobu vzdělávání v podmínkách výkonu trestu odnětí svobody (dále VTOS). Z jednání této komise vznikl návrh na zřízení středního odborného učiliště a zvláštního odborného učiliště v rámci Sboru nápravné výchovy, které má dát odsouzeným možnost získat odbornou kvalifikaci.

Dle VÁNI [26, s.4] bylo : „V roce 1980 bylo ve VTOS více než 56% osob bez odborné kvalifikace. Realizovalo se odborné vzdělávání odsouzených v těchto formách :

- Učební obory s vydáním výučního listu (např. učební obor šička prádla v NVÚ Opava). Organizace této formy vzdělávání byla velice náročná a přinášela řadu problémů zejména v tom, že se nedalo organizačně provázat zaměstnání odsouzených žen s učebním oborem.
- Zaučení s vydáním záučního listu – osvědčení (např. v NVÚ Heřmanice, Příbram)
- Zvýšení kvalifikace formou kurzů u vyučených (zaučených) odsouzených, kteří pracovali delší dobu na jednom pracovišti.
- Zaškolovací a doškolovací kurzy a kurzy technického minima v souvislosti se začleňováním odsouzených do pracovního procesu po nástupu výkonu trestu odnětí svobody.“

Významnými mezníky v rozvoji vzdělávání ve VTOS se pak staly roky 1982 a 1983. Byly vybírány vězeňské ústavy, které vyhovovaly splněním podmínek pro vytvoření školských vzdělávacích středisek (dále ŠVS). Musely odpovídat obecně platným pedagogicko-hygienickým požadavkům státní správy ve školství.

Během roku 1982 probíhala kontrola vytvoření materiálně technických a personálních podmínek pro zřízení ŠVS. Byla zřizována místně odloučená pracoviště středního odborného učiliště, jejichž nástupci jsou v současnosti školská vzdělávací střediska.

Navržené zásady postupu pro vytvoření výchovně vzdělávacího systému v podmínkách vězeňství měly dle VÁNI [26, s.6] tyto okruhy :

- „začlenění středního odborného učiliště do struktury škol,
- zajištění učitelů a mistrů odborné výchovy, popř. externích pracovníků,
- vybavení a údržba učeben, zajišťování učebnic a školních potřeb
- vypracování organizačního řádu podle zásad vydaných ministerstvem školství,
- obsah a organizace vyučování v souladu s obecnými předpisy ve školství,
- poskytování vzdělání mladistvým odsouzeným v učebních oborech a zvláštních učebních oborech
- studium při zaměstnání odsouzených osob starších 18 let v učebních oborech,
- organizace kurzů pro doplnění učiva jednotlivých ročníků základní devítileté školy, základní školy a zvláštní školy,

- krátkodobé kurzy vybraných všeobecně vzdělávacích předmětů (matematika, český jazyk, občanská nauka).“

Tak byla zakončena 1. etapa budování školského vězeňského zařízení - ŠVS.

3. Výchova a vzdělávání odsouzených v současnosti

Období posledních dvaceti let odborníci nazývají obdobím transformace a rozvojem vězeňství. Po roce 1989 nově vznikají tzv. „programy zacházení“ s vězňenými osobami. Program zacházení by měl obsahovat konkrétně formulovaný cíl, kterým je očekávaný posun v hodnotové orientaci odsouzeného, vyjádřitelný jeho chováním a jednáním, v závislosti na cíli v různé míře aktivity pracovní, vzdělávací, speciálně výchovné a zájmové.

3.1 Reforma po roce 1989

Asi největším zlomem pro české vězeňství je rok 1989, po němž dochází k radikálním změnám v celém vězeňském systému. Dochází k úplné změně v pojetí vězeňství a v důsledku humanizace se mění přístup k zacházení s odsouzenými. Humanizace ve vězeňství znamená vytváření důstojných podmínek ve výkonu vazby a VTOS. Jde především o respektování lidské důstojnosti, neponižování vězňů a jejich nenarušování osobní integrity a sebeúcty. Nová struktura vězeňského systému vyžaduje aktivitu vězeňského personálu, vytváření pozitivního sociálního klima ve vězeňských zařízeních a podobnost podmínek vězeňského života s podmínkami v občanské společnosti. Cílem tohoto působení je připravit jedince na život na svobodě tak, aby byl schopen vést po propuštění řádný život.

Rozsáhlými změnami prošlo vězeňské vzdělávání v naší republice v důsledku amnestie v roce 1990. Velký úbytek odsouzených měl nepříznivý dopad na ŠVS, protože počet studujících výrazně poklesl. Celková uvolněná atmosféra ve věznicích vedla i k poklesu zájmu odsouzených o studium.

VÁŇA [26, s.7] to dokládá : „Na konci školního roku bylo vydáno pouze 55 dokladů o vyučení v oboru a 11 dokladů o ukončení základní školy. Z původních 237 žáků základních škol zůstalo pouze 58 žáků, v učebních oborech poklesl počet žáků z 370 na 120. Proto cílem v tomto období bylo nepřerušit výuku. Propuštěným žákům byly zaslány studijní materiály, aby se sami mohli připravit k závěrečným zkouškám. Z občanského života přijelo vykonat

závěrečné zkoušky 27 žáků. Situace ve vězeňství nebyla na počátku roku 1990 systematické práci, jakou je vzdělávání, nakloněna.“

V letech 1991 až 1992 byla ředitelstvím Sboru nápravné výchovy vypracována Koncepce rozvoje vězeňství v České republice v duchu Evropských vězeňských pravidel, která byla doporučena k realizaci právním expertem Rady Evropy. Postupně se situace stabilizovala a v souladu s novou koncepcí vězeňského systému v České republice se oblast vzdělávání odsouzených začala opět pozitivně rozvíjet.

VÁŇA píše [26,s.8] : „Koncepční záměry pro oblast vzdělávání odsouzených jsme převzali z Evropských vězeňských pravidel, s těmito záměry:

- udělit vzdělávání stejný statut jako pracovní činnosti,
- realizovat vzdělávání ve všech věznicích,
- zřizovat kurzy pro získání nebo rozšíření kvalifikace,
- realizovat vzdělávání v rozsahu základní, popřípadě zvláštní školy,
- rozšířit a modernizovat nabídku učebních oborů.“

I když koncepce evropského vězeňství byla přijata a promítla se pozitivně do celkového rozvoje vězeňství v ČR, objevovaly se názory, které pokládaly vzdělávání pro odsouzené za zbytečné.

Ke konci roku 1992 zanikl Sbor nápravné výchovy ČSR a od 1. ledna 1993 se stala jeho nástupcem Vězeňská služba České republiky.

Podmínky výkonu vazby, zejména práva a povinnosti obviněných, byly upraveny zákonem č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby [40]. Výkon trestu odnětí svobody byl upraven zákonem č. 294/1993 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody [41].

Následně změnu v oblasti zřizování středních odborných učilišť přinesly novely zákonů č. 29/1984 Sb., školský zákon [38] a zákona ČNR č. 564/1990 Sb. [39]. Dle těchto novel se zřizovatelem staly ústřední orgány státní správy, tudíž ministerstva. SOU bylo nutno převést ze správy Sboru nápravné výchovy pod ministerstvo spravedlnosti České republiky. Z iniciativy ministerstva spravedlnosti vznikla v roce 1991 mezirezortní komise, která podala návrh na vzdělávání občanů ve výkonu trestu odnětí svobody. VÁŇA [26] uvádí, že ministr

spravedlnosti České republiky v lednu 1994 svými nařízeními zřídil střední odborné učiliště, učiliště a odborné učiliště a jeho odloučená pracoviště - školská vzdělávací střediska ve věznicích Opava, Pardubice, Plzeň, Rýnovice, Valdice a Všehrady.

Další změny přinesl zákon č.139/1995 Sb. [33], kdy musela všechna střední odborná učiliště podat žádost o zařazení do sítě škol podle nových předpisů. To znamenalo, že všechny třídy příslušné školy musely být umístěny v územní působnosti jednoho školského úřadu. To pro vzdělávání odsouzených přineslo komplikace, jelikož vzdělávání ve VTOS je specifickou záležitostí.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky v rámci výjimky opět zařadilo Střední odborné učiliště, učiliště a odborné učiliště Vězeňské služby ČR s účinností od 20. června 1996 do sítě škol, předškolních zařízení a školských zařízení České republiky. Toto zařazení znamená oprávnění vydávat celostátně platná vysvědčení a výuční listy, ze kterých nesmí být patrné, že byla vydána ve výkonu trestu odnětí svobody.

Zákon o výkonu trestu odnětí svobody č.139/95 Sb. [33] umožnil, aby výuka probíhala i formou denního studia, což se využívá hlavně v případech, kdy není možno pro odsouzené zajistit zaměstnání. Zvýšená pozornost na přípravu na povolání a na vzdělávání je věnována zejména mladistvým.

Vzdělání a výchova poskytované ve VTOS jsou nedílnou součástí účelu výkonu trestu odnětí svobody.

3.2 Účel a funkce výkonu trestu

„Účelem trestu je chránit společnost před pachateli trestných činů, zabránit odsouzenému v dalším páčání trestné činnosti a vychovat jej k tomu, aby vedl řádný život, a tím působit výchovně i na ostatní členy společnosti.“ [34, §23 odst.1].

Trest je ve své podstatě obranný mechanismus, který chrání společnost před závadovým chováním jedinců. V počátcích trestního práva byly funkce trestu rozděleny podle způsobu ochrany společnosti. Ve vymezení účelu trestu podle § 23 trestního zákona [34] můžeme rozpoznat např. prvky teorie eliminační (spatřující účel trestního postihu v dočasné nebo trvalé izolaci pachatele od ostatní společnosti), teorie rehabilitační, která spatřuje cíl trestání v tom, že bude pachateli poskytnuto v rámci trestního řízení a zejména při výkonu uloženého trestu odborné zacházení, které povede k převýchově pachatele, aby vedl řádný život. Další teorií je i teorie odstrašení, spatřující význam trestu v tom, že odrazuje pachatele od dalšího kriminálního chování a stejný účinek má i na ostatní jedince, kteří se mohou stát potenciálními pachateli.

Uvedené teoretické přístupy k trestání se obvykle neprosazují jednotlivě, ale navzájem se prolínají a výsledkem bývá trestní politika určitého státu v určité době. Lze proto hovořit spíše o smíšených teoriích, jež jsou obvykle definovány v závislosti na společenském a politickém klimatu dané země.

Jak již bylo uvedeno, rehabilitační teorie trestání je zaměřena na nápravu odsouzených osob. Dlouhý trest odnětí svobody svou podstatou neumožňuje pozitivní působení. Delší pobyt ve věznici a přeplněnost vězeňských zařízení vede k adaptaci na vězeňské prostředí a k pasivnímu přizpůsobení se daným podmínkám, což může po propuštění z dlouhého trestu vést až ke ztrátě sociální a psychické způsobilosti k životu na svobodě. Proto se stát snaží vytvářet ve věznicích takové podmínky, aby si vězni zachovali svou lidskou důstojnost a mohli smysluplně strávit čas za mřížemi užitečnou prací a činností, která jim usnadní po propuštění život na svobodě.

Tento přístup je patrný i zákonu o výkonu trestu odnětí svobody [35], který v § 41 předpokládá, že pro vězně budou zpracovávány individuální programy zacházení, které mají vycházet z psychologického, pedagogického a případně i lékařského posouzení a z jiných

dostupných materiálů k osobě odsouzeného a mají konkrétně formulovat cíl působení na odsouzeného a metody, jakými bude tohoto cíle dosaženo. Těmito metodami jsou především pracovní terapie, vzdělávání nebo jiné činnosti, které směřují k vytváření předpokladů pro samostatný způsob života odsouzeného po jeho propuštění na svobodu. Jde o resocializaci vězňů.

3.3 Resocializace odsouzených

Pojem resocializace lze vysvětlit jako proces zbavování se původních vzorů chování a přejímání nových v kontextu základního životního přechodu. Těmito vzorci mohou být například stimulační vlivy terapeutické skupiny v léčebném zařízení nebo deprimující vězeňské klima.

Ve výkonu trestu si můžeme vymezit resocializaci jako změnu chování odsouzených v žádoucím směru a jejich opětovnou integraci zpět do společnosti.

Dosavadní vývoj a praxe ukázaly, že vždy bude existovat určitá část populace, která nebude schopna respektovat platné normy. Proto práce penitenciárních pracovníků nemůže spočívat v úplné nápravě všech delikventů, ale spíše ve snaze o dosažení maximálního stupně socializace jednotlivých odsouzených. Důležitý je individuální přístup, zaměřený na důvody páchaní trestné činnosti. U mnohých lidí je trestná činnost východiskem z těžké životní situace a jejich rigidní myšlení jim neumožňuje nalézt jiné varianty zvládnutí těchto situací a opětovně je do výkonu trestu odnětí svobody vrací.

Vězení má řadu nepříznivých „vedlejších účinků“ a to hlavně posilování asociálního kriminálního zaměření vězňů (učí se jeden od druhého). Můžeme mluvit o takzvané prizonizaci, čili negativním vlivu prostředí na odsouzeného a jejich bezprostřední budoucnost po propuštění. Toto negativní ovlivnění je patrné především u odsouzených s dlouhodobými tresty, kdy bývá spojeno se ztrátou odpovědnosti odsouzeného za sebe samého, za své chování a za svoji budoucnost. Pro dlouhodobě nebo vícekrát trestané lidi se stává normálním světem vězení, až nakonec venku žít vůbec neumí. Známe i fakt, že trest odnětí svobody nevede ke snížení kriminality.

Za základní resocializační postup chápe současná praxe ve vězeňství tvorbu a naplňování resocializačních programů – tzv. Programů zacházení. Způsoby dosažení resocializace jsou např. vzdělávání, reedukace (převýchova) či penitenciární výchovné působení.

Úspěch resocializačního procesu dle VAŠÍČKA [28] vyžaduje, aby odsouzený nebyl jen objektem výchovného působení, ale aby se stal jeho subjektem. Část odsouzených, hlavně recidivistů, tvoří však osoby projevující odpor vůči výchovným vlivům, neochotné spolupracovat na vlastní výchově. Není proto snadným úkolem motivovat je k účasti na vlastní nápravě a sebevýchově. O to více musí být příslušní pracovníci VS ČR na tuto oblast své práce připraveni.

Jako se již mnohokrát osvědčilo přísloví : "Kdo si hraje, nezlobí.", tak i zaměstnání odsouzeného, ať už prací, vzděláváním, sportem, četbou či jinými aktivitami během dne, je jednoznačně prospěšné. Odsouzený nemá čas a možná ani myšlenky na znepříjemňování života sobě, spoluvězňům ani zaměstnancům VS ČR. Je třeba zdůraznit, že způsob zacházení s odsouzenými je velmi podstatnou součástí výkonu trestu odnětí svobody a měla by se mu věnovat zvýšená pozornost.

3.4 Program zacházení

Programy zacházení jsou zakotveny v zákoně o výkonu trestu odnětí svobody č. 169/1999 Sb. [35], a dále je upravuje vyhláška ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb. [32], kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody.

K dosažení účelu výkonu trestu odnětí svobody věznice stanoví pro každého odsouzeného individuální program zacházení jako základní formu cílevědomého a komplexního působení na odsouzeného.

Program zacházení se vytváří, když je odsouzený umístěn na nástupní oddělení. Týmovou prací specialistů v rámci nástupního oddělení věznice vzniká komplexní zpráva

o odsouzeném. Zde se shromáždí poznatky sociálního pracovníka, psychologa, speciálního pedagoga, lékaře a vychovatele nástupního oddělení. Jedná se zejména o tyto údaje:

- sociální charakteristika, rodinné zázemí, vztahy k blízkým osobám, trvalý pobyt
- základní údaje o odsouzeném, trestném činu a jeho kriminální kariéra
- psychologická a pedagogická charakteristika odsouzeného
- lékařská zpráva obsahující zdravotní klasifikaci včetně omezení k pracovním činnostem nebo jiným aktivitám
- hodnocení vychovatele a poznatky z průběhu pobytu na nástupním oddělení a dalších významných okolnostech, na které je odsouzený dotazován.

Z uvedených poznatků vychází speciální pedagog při zpracování vlastního individuálního programu zacházení. Program zacházení obsahuje konkrétně formulovaný cíl a metody působení na odsouzeného, které jsou zaměřeny již od počátku na budoucí propuštění. K zaměření cíle jsou potom orientovány jednotlivé oblasti programu zacházení. Musí v něm být obsažen způsob zaměstnávání odsouzeného, způsob vzdělávání, pracovní či jiná terapie nebo jiná náhradní činnost.

Speciální pedagog následně nabídne odsouzenému výběr alternativ programů vycházejících z možností věznice, které pro něj považuje za vhodné na základě poznatků z komplexní zprávy. Program zacházení schvaluje ředitel věznice a zvolení programu stvrzuje odsouzený svým podpisem.

Pokud si odsouzený sám nezvolí některou z navržených alternativ programu zacházení, zúčastní se plnění minimálního programu, který je stanoven ve vnitřním řádu věznice. Cílem tohoto programu je bezproblémový výkon trestu odnětí svobody v souladu se zákonem, bez potřeby přijímání mimořádných opatření. Základními podmínkami minimálního programu zacházení je dodržování kázně, pořádku a ostatních pravidel vnitřního řádu, dodržování běžných společenských norem a platných právních norem upravujících výkon trestu, řádné vykonávání stanovených pracovních povinností, a pokud tomu nebrání zdravotní stav odsouzených, v případě pracovních nezařazených odsouzených zařazení do úklidových a brigádnických prací pro věznic, popřípadě do skupiny pracovní terapie.

Kromě povinných aktivit, které jsou obsaženy v programu zacházení, mohou odsouzení ve volném čase navíc využívat knihovnu věznice, odebírat tisk, knihy i publikace.

Dokonce mohou vydávat i vlastní časopis pro odsouzené, sledovat rozhlasové a televizní pořady, účastnit se dalších aktivit vzdělávání a zájmové činnosti zprostředkovaných věznicí.

Podle vyhlášky Ministerstva spravedlnosti č. 345/99 [32, §36 odst.2]: „Program zacházení s odsouzenými se člení na:

- 1) pracovní aktivity,
- 2) vzdělávací aktivity,
- 3) speciální výchovné aktivity,
- 4) zájmové aktivity,
- 5) oblast utváření vnějších vztahů.“

ad 1) Pracovní aktivity

Tyto aktivity zahrnují zaměstnávání a pracovní terapii vedenou odborně vyškolenými pracovníky Vězeňské služby. Je sem zařazena i práce potřebná pro zajištění každodenního provozu věznice a také brigádnická činnost v rámci organizovaných úprav ve věznicí. Je obecně známé, že osvojení si návyku pracovat a získání potřebné pracovní kvalifikace je nejdůležitější předpoklad pro správnou sociální adaptaci vězňů a nejvýraznějším prvkem výchovy vězněných osob byla a vždy bude vnímána práce. Proto i v systému zacházení s odsouzenými po celou dobu výkonu trestu odnětí svobody a to jak v minulosti, tak i v současnosti je práce významným prvkem.

Odsouzený je zařazen do zaměstnání rozhodnutím ředitele věznice na základě doporučení specialistů. Při výběru zaměstnání se přihlédne ke vzdělání, získané praxi v daném oboru, zdravotnímu stavu, ale i k výši pohledávek a délce trestu, ke skutečnému zájmu pracovat. Z povinnosti pracovat jsou vyjmuty osoby starší 65 let, invalidní, dočasně pracovní neschopní a trvale pracovní neschopní. Odmítnutí práce je závažným porušením povinnosti odsouzeného, za což je i kázeňsky potrestán.

ad 2) Vzdělávací aktivity

Vzdělávací aktivity jsou rozděleny na dva druhy:

- a) vzdělávání organizované nebo realizované středním odborným učilištěm, učilištěm a odborným učilištěm (učební obory, základní škola, odborné, všeobecné aj. vzdělávací

kurzy), které jsou zaměřené na dokončení školního vzdělání, na vyučení nebo zaučení se v oboru

- b) vzdělávání, která vedou nebo kontrolují zaměstnanci oddělení výkonu vazby a trestu (např. jazykové, sociálně právní).

ad 3) Speciální výchovné aktivity

Těmito aktivitami se rozumí individuální i skupinové speciální pedagogické a psychologické působení nebo sociálně právní poradenství, které realizují kompetentní zaměstnanci. Dále se jedná o terapeutickou činnost skupin jako jsou relaxační a uvolňovací techniky, psychoterapie, pohybová terapie, muzikoterapie a v neposlední řadě i trénink zvládnání vlastní agresivity.

ad 4) Zájmové aktivity

Tyto aktivity jsou nejrůznějšími formami individuální či skupinové zájmové činnosti. Aktivity vedou nebo organizují zaměstnanci věznice s potřebným odborným vzděláním. Aktuální nabídka zájmových kroužků je zpracovávána dle materiálních a prostorových podmínek věznic. Většinou se jedná o kroužky sportovní, rukodělných prací, hudební a jazykové, samoobslužných aktivit a kroužky právního minima. Smyslem zájmových aktivit je naučit odsouzené trávit volný čas smysluplným způsobem a po propuštění navodit změnu životního stylu. Po dobu výkonu trestu je hlavním cílem zájmových aktivit udržet odsouzené v psychické a duševní kondici, která bude mít za výsledek vytvoření nebo upevnění kultivovaných návyků a potřeb.

ad 5) Oblast utváření vnějších vztahů

Zde jsou zahrnuty aktivity, které v pozitivním směru přispějí k soběstačnému životu odsouzených po jejich propuštění z výkonu trestu. V průběhu a zejména v době před propuštěním z výkonu trestu se odsouzení aktivně připravují na další život. V tomto směru je odsouzeným nápomocen především sociální pracovník.

Mezi základní prvky aktivit zaměřených na utváření vnějších vztahů patří udržení a posílení pozitivních vazeb se svými příbuznými a blízkými, uspořádání sociálních podmínek života po propuštění, navazování kontaktů s organizacemi, které mohou zprostředkovat pomoc nebo

samy zajistit vhodné podmínky v prvních dnech života odsouzených po jejich propuštění a získání základních dokladů před skončením výkonu trestu.

Vybrané programy zacházení nejsou stejné po celou dobu VTOS. Průběžně se mění v souladu s vývojem rysů osobnosti odsouzeného. Proto se program zacházení vyhodnocuje a dle hodnocení modifikuje. Vyhodnocení probíhá po určité době, která závisí na vnější diferenciaci věznice. Pravidelné vyhodnocování je důležitou součástí celého programu zacházení. Provádí ho vychovatel písemně v osobní kartě a s tímto odsouzeného pravidelně seznamuje. Hodnocení programu zacházení je důležité jak pro jednání soudu o přeřazení odsouzeného do věznice s mírnějším režimem, tak při zařazování do jedné ze skupin vnitřní diferenciaci, což je zároveň motivací pro odsouzené, aby program zacházení řádně plnili.

Faktorů, které motivují odsouzené k aktivnímu plnění programu zacházení, existuje celá řada. ZÁRUBA [46, s.18] uvádí, že vhodně volená zájmová či sportovní činnost může pozitivně ovlivňovat vlastnosti jedince, působit na přehodnocování zájmů ve společensky prospěšné. V této souvislosti zdůrazňuje i nutnost vzdělávání, kdy: "...důležitým motivujícím faktorem k práci je délka výkonu trestu - čím delší trest, tím lepší postoj k práci i lepší pracovní výsledky. Další motivující činitel je finanční ohodnocení vyjádřené výší kapesného. U některých odsouzených jsou postoje k práci i pracovní výsledky závislé na možnostech pracovat ve své profesi, kterou ovládají nebo možnosti zaučení se či vzdělání."

Je ovšem důležité doplnit, že efektivnost programů zacházení je přímo závislá na podmínkách, ve kterých jsou realizovány. Problémy se mohou vyskytnout například v omezenosti prostorů, materiálních prostředků a také se ještě někde můžeme setkat s nedostatkem odbornosti ze strany zaměstnanců věznice. Nejvíce je však úspěšnost programů zacházení závislá na osobnosti odsouzeného, jeho postojích a zájmech [49].

3.4.1 Vzdělávání a výchova - součástí programu zacházení

Výchova a vzdělávání ve věznicích jsou důležitým prostředkem při práci s odsouzeným, které přispívají nejen k humanizaci vězeňství, ale je i hlavním nástrojem k umožnění opětovného zařazení vězně do společnosti. Proto všichni vězni mají mít přístup ke vzdělání a výchově. Výchova by měla zahrnovat základní vzdělání, odbornou výchovu, kulturní a tvořivé činnosti, tělesnou výchovu a sporty a sociální výchovu.

Vzdělávání

O důležitosti vzdělávání odsouzených ZÁRUBA [46] mimo jiné tvrdí, že resocializace neboli sociální znovuzачlenění znamená výchovu odsouzeného k odpovědnému životu na svobodě za dodržování zákonů. Smyslem výchovy odsouzeného je rozvinutí jeho osobních pozitivních vlastností i získání nových návyků. To vyžaduje, aby na odsouzené bylo působeno resocializačními metodami, hlavně vzděláváním. Záruba považuje za nepochybné, že nedostatečné všeobecné a odborné vzdělávání a nízká úroveň kvalifikace jsou faktory ovlivňující páchaní trestných činů.

Dokazuje to i analýza úrovně odborné kvalifikace odsouzených, kde dle ZÁRUBY [46, s.48-49] : „Ve skupině 18 – 25 let nemá žádné zaměstnání 51% a ve skupině 26 – 32 let nemá žádné zaměstnání 47%. Výzkumy recidivistů v různých ústavech dokázaly, že počet těch, kteří se nevyučili žádnému povolání je vyšší než počet těch, kteří měli povolání a dopustili se trestné činnosti. To opravňuje k závěru, že nebezpečí opětovného páchaní trestné činnosti je v úzké souvislosti s nedostatečnou odbornou kvalifikací a tudíž, že je nutno prověřit a prozkoumat již u prvotrestaných dosavadní průběh zaměstnání a vyvodit z toho správné a nezbytné závěry pro dodatečnou odbornou kvalifikaci.

Ruku v ruce s odborným vzděláváním a kvalifikací musí jít také zvyšování všeobecného vzdělávání. Ve většině případů se setkáváme právě u těch odsouzených, kteří nemají žádné odborné vzdělávání, s velice nedostatečnou a úzkou úrovní všeobecného vzdělání. Tato nízká úroveň je zase příčinou toho, že nebyli s to dosáhnout či ukončit určité odborné vzdělání.

V rámci výchovně vzdělávacích aktivit ve výkonu trestu při naplňování programu zacházení by si měl odsouzený rozšířit základní vědomosti, komunikační schopnosti

a dovednosti, estetické vnímání, přijmout a osvojit si společenské normy, snížit nebo potlačit agresivitu, částečně nebo celkově změnit hodnotovou orientaci, částečně nebo úplně změnit postoje ke své vlastní osobě, k práci i sociálnímu okolí, k životu, osvojit si základní hygienické a společenské návyky, sociální dovednosti, zaučit se v dané profesi nebo se v ní zdokonalit a potlačit sociální nepřizpůsobivost.

Vzhledem k důležitosti vzdělávací složky je při resocializaci odsouzených všem umožněno dokončení nebo rozšíření stávajícího vzdělání. To znamená, že osoby s nedokončeným základním vzděláním mají možnost ukončení tohoto druhu vzdělání v rámci kurzů základní školy, organizovaných školskými středisky příslušných věznic.

Osoby ve výkonu trestu odnětí svobody, které nemají odborné vzdělání a mají k tomu předpoklady, jsou schopny získat výuční list nebo osvědčení o absolvování některého ze vzdělávacích kurzů.

Postavení vzdělávaného odsouzeného je rovnoprávné s postavením zaměstnaného vězně [35, § 34]. V praxi jsou na tom ale zaměstnaní vězni lépe, protože za práci dostávají mzdu a tak si mohou platit své výlohy ve VTOS nebo jiné dluhy (např. alimenty) a jejich zadluženost se zmenšuje. Z tohoto důvodu je mezi Doporučeními Výboru ministrů Rady Evropy [49] i požadavek finančního vyrovnání mezi studujícími a pracujícími odsouzenými, což by pro vězně znamenalo minimálně větší motivaci ke studiu. V současné době je však tento požadavek v České republice politicky i společensky neprůchodný.

Pro přijetí do některého druhu vězeňského vzdělávání je nutno absolvovat výběrové řízení. Je brán zřetel na mnohá kritéria. Jedná se o délku trestu, věk, rozumové schopnosti, manuální zručnost, přístup k práci, vzdělávání i k výkonu trestu. Již přijímací pohovory ukazují na nutnost systematické práce s těmito odsouzenými mimo vyučování, na úzkou spolupráci všech vyučujících s vychovateli, i s mistry odborného výcviku a s mistry na pracovišti.

ZÁRUBA upozorňuje [46, s.19], že : „Někteří odsouzení zdůrazňují, že práce a vzdělávání je kompenzačním prvkem jejich vězeňského života. Ve sledovaném souboru, který činil 99 odsouzených, se vyskytlo málo jedinců, kteří se vyjadřovali, že ve VTOS práci a vzdělávání pocítují jako represivní opatření. Tím jsou dány určité předpoklady, aby práce a vzdělávání ve výkonu trestu plnily resocializační účel.“

Stávající vězeňské SOU je zřízeno jako jedna škola, která sdružuje tři typy škol:

- ◆ SOU - kde se vyučují učební obory pro úspěšné absolventy základních škol,
- ◆ Učiliště, kde se v učebních oborech vzdělávají žáci, kteří základní školu ukončili v nižším než 9. ročníku nebo 9. ročník nedokončili úspěšně,
- ◆ Odborné učiliště, kde se v učebních oborech vzdělávají žáci ze zvláštních škol.
- ◆

Střední odborné učiliště, Učiliště a Odborné učiliště VS ČR

Zřizovatel : Ministerstvo spravedlnosti, Vyšehradská 16, 128 00 Praha 2 – Nové Město

Odloučená pracoviště školy :

1.	Opava	Věznice VS ČR Opava
2.	Pardubice	Věznice VS ČR Pardubice
3.	Plzeň	Věznice VS ČR Plzeň - Bory
4.	Jablonec n/N	Věznice VS ČR Rýnovice
5.	Valdice	Věznice VS ČR Valdice
6.	Chomutov	Věznice VS ČR Všehrady

Učební obory Středního odborného učiliště

<i>KKOV</i>	<i>Název učeb. oboru</i>	<i>Forma stud.</i>	<i>Délka studia</i>
23-51-H/010	Strojírenská výroba	večerní	2 roky
23-51-H/010	Strojírenská výroba	denní	2 roky
23-56-H/007	Obrábění kovů	večerní	2 roky
26-51-H/004	Elektrotechnická výroba	denní	2 roky
26-51-H/004	Elektrotechnická výroba	dálkové	2 roky
31-59-H/001	Výroba konfekce	večerní	2 roky
33-57-H/002	Zpracování dřeva	denní	2 roky
36-67-H/002	Stavební výroba	denní	2 roky

Učební obory Učiliště

23-51-E/001	Strojírenská výroba	denní	2 roky
33-57-E	Zpracování dřeva	denní	2 roky
36-67-E/003	Stavební výroba	denní	2 roky
65-51-E/001	Provoz společného stravování	denní	2 roky

Učební obory Odborného učiliště

41-52-E/009	Květinářské a zelinářské práce	denní	2 roky
-------------	--------------------------------	-------	--------

Obr. č.1 – Přehled SOU, Učiliště a Odborné učiliště - VS ČR

Zdroj – vlastní práce podle interních materiálů Věznice Pardubice

VS ČR není oprávněna Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy k výuce učiva základní devítileté školy, proto byly vytvořeny kurzy k dokončení základního vzdělání a přípravné kurzy za účelem nástupu do učňovského oboru ŠVS.

Při zajištění povinné školní docházky odsouzených spolupracují pracovníci VS ČR s příslušnými základními školami. V rámci těchto základních škol je věnována velká pozornost výuce na odstranění negramotnosti.

Dle Evropských vězeňských pravidel [4] školní vzdělávání odsouzených, jak základní tak střední, zajišťují zpravidla odloučená pracoviště středního odborného učiliště – ŠVS.

VÁŇA [26, s.9] uvádí :„V resocializačním procesu odsouzených představuje vzdělávání v SOU komplexní, systematický a vysoce smysluplný program. Jde o časově stálé, intenzivní působení na odsouzené v rozsahu více než 25 hodin týdně po dobu deseti měsíců v roce, trvající podle délky učebního oboru 2 – 3 roky. Takto cílený a rozsáhlý výchovně vzdělávací program je v podmínkách českého vězeňství jedinečný.“

Pokud nedokončí odsouzený školu v době trvání výkonu trestu, může si studium dokončit v příslušné škole následně po propuštění z VTOS. V rámci resocializačního programu je kladen důraz na adaptabilitu a reintegraci do společnosti. Všichni odsouzení, kteří získali v době výkonu trestu vzdělání, dostanou doklady o tomto vzdělání, ze kterých však nesmí být patrné, že je získali v době VTOS.

Se středoškolským a vysokoškolským studiem odsouzených ve VTOS se sice počítá, ale v rámci ŠVS tuto zákonem danou alternativu nelze poskytnout, protože Ministerstvem spravedlnosti nebyla střední ani vysoká škola ve věznicí zřízena. Toto studium je prozatím umožňováno individuálně v rámci konkrétních programů zacházení.

V letech 2002- 2004 byl na Masarykově univerzitě realizován projekt G2 EPLLA – Zapojení vězňů do celoživotního vzdělávání. Projektu se zúčastnilo pět zemí (Česká republika, Severní Irsko, Malta, Itálie, Dánsko) a Českou republiku zastoupila Ekonomicko - správní fakulta Masarykovy univerzity, která se zaměřila na možnosti distančního studia u uvězněných osob. Předmětem projektu byla výměna zkušeností v přístupu ke vzdělávání vězňů s hlavním zřetelem na celoživotní a distanční studium. Bylo třeba vypracovat skripta, která by byla v praxi ve vězeňském prostředí použitelná. Z tohoto důvodu někteří vězni v průběhu vývoje skript aktivně zasahovali a spolupracovali na jejich konečné podobě. Tito odsouzení poté

mohli dva roky studovat bezplatně v rámci celoživotního studia na MU a poté rok pokračovat v bakalářském oboru. Ostatní vězni, kteří nevykonávali činnost kritického čtenáře, mohou studovat za úplatu.

Zavádění vzdělávacích aktivit klade na věznice a jejich prostorové možnosti veliké nároky, což v současné době, kdy je prioritním úkolem ubytování vzrůstajícího počtu odsouzených, může být velký problém.

Výchova

Jak jsem se již zmínila v kapitole 1.1, zvláštním výchovným působením je penitenciární výchovné působení. Jeho zvláštnost spočívá v tom, že probíhá v podmínkách výkonu trestu, a proto u něho převládá spíše donucování nad přesvědčováním. Toto působení je komplexem vzájemně propojených činností, k jejichž dosahování složí např. prostá výchova, náprava, resocializace či reintegrace. Cílem tohoto působení je změna osobnosti vězně tak, aby nepáchal další trestnou činnost a uměl žít jako ostatní lidé.

Základní elementy (výchovné prostředky), které tvoří základ výchovných metod, postupů a forem jsou :

- verbální prostředky – rady, poučení, schvalování, odsuzování...
- školské prostředky – výcvik, instruktáž...
- prostředky spojené s kulturní činností, hrou, prací nebo sportem – nácvik, návyk, divadlo, film, tanec, malování...
- speciální prostředky typické pro vězeňské prostředí – dozor, dohled, autorita, rozkaz, odměna, trest...
- a prostředky spojené se skupinovou dynamikou – veřejné mínění, izolace...

Penitenciární výchovné postupy jsou vzdělávací (studium, sebevzdělávání...), výchovné (vězeňský režim, pracovní výchova...) a speciálně výchovné a léčebné (terapeutické, poradenské, odvykací...).

3.4.2 Projekt Risk and Need Assessment

Metody v diferenciaci a zacházení s vězňenými osobami se stále vyvíjejí. Jednou z metod, o které se nyní diskutuje je metoda Risk and Need Assessment (dále RA). Tento penologický pojem se poprvé objevil v dokumentu vězeňské služby Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015 [51]. Myšlenka využití metody RA v české penologii se zrodila v roce 2003. Metoda RA je systém individuálního hodnocení rizik a potřeb. Metoda RA novým způsobem strukturuje informace o odsouzeném, pokud jde o jeho rizikovost a zařazení do vhodného programu s prediktivním zaměřením. V roce 2003 byl tedy zřízen pracovní tým, složený především z řad zaměstnanců VS ČR a Probační a mediační služby ČR. Za období listopad 2003 až květen 2006 byla zpracována zpráva o činnosti tohoto týmu a byl předložen návrh dalšího postupu při vývoji nástroje na hodnocení rizik a potřeb. V současné době se ověřuje nástroj v pilotním průzkumu. Lze předpokládat, že plošná implementace tohoto nástroje je vhodným prostředkem individuálního zacházení s odsouzenými, a to s akcentem na adekvátní program sociální reintegrace odsouzeného.

Myslím si, že jedním z nedostatků v našem vězeňství je to, že do jednotlivých typů věznic zařazují odsouzené soudy. Tento způsob je již vývojově překonán a v zemích s vyspělými penologickými systémy není uplatňován. O zařazování odsouzených tam rozhodují vězeňské služby, které na základě zvolené klasifikace (např. za pomoci metody RA) docílují kvalitnější kategorizace odsouzených.

Na základě zkušeností výše zmiňovaného pracovního týmu je zvažováno přenesení rozhodovací kompetence ve věcech zařazování odsouzených v prvním stupni na nezávislý mimosoudní orgán, tzv. občanské komise ve vězeňství (dle legislativního záměru Ministerstva spravedlnosti ČR). Koncept dynamické bezpečnosti není dosud v českém vězeňství dostatečně realizován, jednotlivé instrumenty jsou spíše pilotně ověřovány.

Myslím si, že tato metoda, vede k posílení funkčnosti vězeňství, ale i k lepšímu naplňování účelu trestu stanoveného v trestním zákonu a ke zvýšení vnitřní bezpečnosti našich vězeňských zařízení.

4 Historie a současnost v zacházení s vězněnými osobami ve Věznici Pardubice

V praktické části závěrečné práce a zvláště se zřetelem na odlišná specifika v zacházení s vězněnými osobami v jednotlivých věznicích v ČR se zaměříme v následující kapitole na zacházení s odsouzenými ve Věznici Pardubice.

4.1 Vznik Zemské donucovací pracovny v Pardubicích

Jak uvádí KALÁBOVÁ [9] Pardubice se dostaly do povědomí hospodářského a společenského dění především v druhé polovině 19. století. Jedním z důvodů zviditelnění Pardubic byla výstavba Zemské donucovací pracovny.

Dne 5. ledna 1888 byl na českém sněmu dán souhlas ke zřízení Zemské donucovací pracovny v Pardubicích. Tímto souhlasem bylo završeno velké úsilí pardubického městského a okresního úřadu (tvořených mimo jiné Občanským klubem, Hospodářským spolkem a Živnostensko – řemeslnickou besedou) o výstavbu účelového zařízení v Pardubicích. Zemská donucovací pracovna (dále ZDP) se započala stavět v červenci 1889 a byla dokončena v listopadu 1891. Celý prostor byl obehnan 4,5 metru vysokou zdí a uvnitř se nacházelo 13 budov. Podle Kalábové [9, str.7] Vincenc Kablik, autor dvoudílné kroniky města, do ní mimo jiné zapsal : „Vpředu nachází se strážnice, administrační budova, 2 budovy pro ložnice, 2 pracovny, 2 kůlny, stáje pro 3 koně, 4 voly, 16 vepřů, strojovna, kotelna, kuchyně, lázně vanové se sprchami, nemocnice a úmrlčí komora. V budově pro ložnice na straně východní nalézá se kaple. V ložnicích zřízeno jest ústřední topení a vodovody. Ve strojovně umístěny jsou stroje hnací a dynamoelektrické.“

Jak píše Kalábová [9, str.7-8], někdejší úřednice pardubického okresního soudu Marie Chudá ve svých vzpomínkách uvádí, že jedna z třípatrových budov měla zabudovány hodiny s velkým ciferníkem a zvoncem, který odbíjel každou hodinu. Tyto hodiny určovaly pracovní dobu káráncům, kteří byli zaměstnáni na přilehlých polích, která patřila k ústavu.

Zřizování a péče o ZDP byla zákonem určena do kompetencí zemí. Trestání bylo vymezeno soudům. Soudy mohly zároveň s trestem vyslovit i dodání do ZDP.

O příkázání do zemské donucovací pracovny rozhodovaly tzv. smíšené komise. Zákon vyloučil osoby, které nelze použít k lehčím pracím, osoby duševně choré, osoby stížené nakažlivými chorobami, pokud nejsou vyléčeny, a těhotné ženy. Tyto veřejné ústavy měly osoby způsobilé k práci (žebráky, tuláky...), ale odmítající ji, k pravidelné práci přimět donucením zároveň s působením vzdělávacím, výchovným a náboženským.

Pardubická ZDP byla určena pro mužské kárance. Odsouzení měli pečovat o 62 hektarů vlastních i pronajatých polí a zahrad. Další muži měli pracovat v tkalcovně, v truhlářské, natěračské nebo obuvnické dílně a ve výrobně kotlů, získávali znalosti v oboru krejčovství, kolářství, bednářství nebo čalounictví. V malých skupinách chodili také do továren ve městě i okolí. Soukromníci mohli zjednat výpomoc odsouzených na zahradničení či na štípání dříví.

Jedněmi ze základních dokumentů, kterými se ústavy řídily, byly Stanovy pro donucovací pracovny v Praze a Pardubicích, Domácí řád či Jídelní řád pro královské české zemské donucovací pracovny v Praze a Pardubicích. Stravování vězňů bylo rozděleno na stravování zdravých kárenců a nemocných kárenců se „zvláštními přísadkami pokrmů, jež lékař předepsati může.“ Tyto základní dokumenty byly doplněny instrukcemi pro lékaře (domácího), učitele, duchovního správce, učitele a ostatní zaměstnance. Již při vzniku pracovny se počítalo se napravováním vězňů prostřednictvím vzdělávání a náboženství.

Podle domácího řádu byl každý vězeň pro začátek zařazen do III. třídy a bylo mu přiděleno lůžko a práce. Při dobrém chování a pracovní úspěšnosti se dalo postoupit do vyšší třídy, ale byl možný i postup opačný. Výtěžek z prací kárenců náležel dle stanov zemského fondu ústavu a byl použit na výlohy spojené s udržováním chodu ústavu. Aby byla zvýšena píle kárenců, mohl ředitel ústavu ustanovit výdělkové prémie. Jejich výše se určovala podle píle a vykonané práce jednotlivých vězňů. Tyto prémie se mohly použít na zlepšení stravy, k zaopatření dovolených požitků nebo k podpoře rodiny, ale pouze se svolením ředitele.

Porušení domácího řádu se trestalo podle odstupňované škály, ve které bylo 12 bodů. Například újma na stravě, vřazení do horší disciplinární třídy, samovazba nebo svěrací kazajka (při hrubém odporu).

Při propuštění z ústavu dostal káranec oděv a nutnou částku k výživě až do místa, kam se vracel (hrazeno z výdělkových prémie) a pokud zbyly ještě nějaké peníze, byly odeslány do jeho domovské obce a tam mu byly vydány.

Stanovy mimo jiné ukládaly řediteli ústavu zřídit tzv. domácí komisi a domácí poradu. Domácí komise jednala o poměrech v ústavu a všech záležitostech kárenců (jejich stížnosti a prosby...). Domácí porada projednávala např. chování kárenců, jejich roztřídění, výběr zaměstnání, prospěch. Pokud byl trestanec předčasně propuštěn, měl ředitel pracovny zajistit zprostředkování takových podmínek, aby našel obživu.

Bohoslužby, mše svaté a kázání pro vězně se uskutečňovaly v ústavní kapli sv. Josefa, která se nacházela ve 4. patře ložnicového traktu „B“. Do oblasti duchovní péče také patřilo vyučování kárenců neznalých čtení a psaní. Za tímto účelem bylo zemským výborem dne 27. března 1897 schváleno zřízení školy pro negramotné v pardubické donucovací pracovně.

4.2 Zemská donucovací pracovna v letech 1918 – 1989

Další etapa ve vývoji zacházení s vězňenými osobami se datuje ke dni 28. října 1918, kdy vznikla samostatná Československá republika. Zemské donucovací pracovny zůstaly nadále v pravomoci zemských úřadů, ale byly nově podřízeny ministerstvu vnitra. Na počátku 20. století se pravidla v zemských donucovacích pracovnách zmírnila. Odsouzeným se zvýšila finanční částka na jejich stravování, byl zrušen zákaz kouření, zlepšila se lékařská péče a káranec mohli také číst nebo sportovat.

Po mnichovské dohodě v roce 1938 se změnil pravidelný rytmus života i v ZDP v Pardubicích. Většina kárenců byla povolána v rámci mobilizace do zbraně, ale ne všichni se po demobilizaci dobrovolně vrátili. Ti, co se nevrátili, byli většinou vypátráni a dopraveni zpět.

Pochmurná kapitola Zemské donucovací pracovny v Pardubicích se započala psát v roce 1939, po obsazení Československé republiky složkami německé okupační moci, kdy si Pražská centrála gestapa zřídila v Pardubicích místní úřadovnu a vyhradila si jako vězňenci gestapa jednu budovu v ZDP v Pardubicích. Byl zde také umístěn sběrný tábor preventivní vazby, který byl samostatnou právní jednotkou. Za dobu trvání tohoto tábora

(březen 1942 – květen 1945) jím prošlo 1591 osob, z nichž bylo 1466 lidí odesláno do koncentračních táborů a 125 lidí uprchlo [9].

Dalším samostatným útvarem byl Arbeitserziehungslager, což byl pracovní výchovný tábor zřízený v objektu donucovací pracovny v Pardubicích. V Domácím řádu pro výchovné tábory z této doby bylo uvedeno, že tábor má vychovávat příkázané osoby ke spořádané práci, pořádku a kázní, ale v dochovaných písemnostech se uvádí, že pobyt v táboře měl silně represivní charakter. Vězněným osobám byl odebrán civilní oděv a všechny nepotřebné předměty a návštěvy v táboře, až na výjimky povolené velitelem tábora, byly zakázány. Porušení domácího řádu se trestalo disciplinárními tresty (např. důtka nebo vězení v trvání až 84 dnů).

Vězněné osoby v době okupace byly zaměstnávány především v dílnách uvnitř pracovny (v sáčkárně, prádelně, krejčovské dílně...). O výchově vězňů se nedá mluvit, ředitelství ZDP jim poskytovalo pouze stravu a ubytování, jinak byli využíváni na práci.

Při ústupu Němců před Rudou armádou (9. května 1945) zavládla v pardubické ZDP chaotická situace a zmatky, kterých využili vězni a z ústavu utekli [9].

Prostory ZDP byly téměř vyprázdněny, čehož využil Okresní národní výbor v Pardubicích, který zabral jednu budovu pro internační tábor pro Němce, zrádce a kolaboranty, kteří vykonávali stejné práce jako dřívější vězni. Pracovali v ústavních dílnách či na polích nebo odklízeli trosky po bombardování. V těchto letech zde byly umístěny i první ženy.

25. října 1948 byl Národním shromážděním schválen zákon č. 247/1948 Sb., o táborech nucené práce. Během roku 1949 vznikl Tábor nucených prací pro muže a ženy i v Pardubicích, který byl prohlášen za tzv. trestní. Sem byly odesílány osoby, o které se zajímala státní bezpečnost. Těmto táborům se přisuzovalo především mocensko – politické poslání a stranická propaganda jejich zřízení prezentovala jako „tažení proti třídním nepřítelům a zavilým odpůrcům režimu“.

V polovině roku 1951 byly tyto tábory nucených prací [9] postupně zrušeny a v roce 1952 byl v Pardubicích zřízen Státní vězeňský ústav. Současně zde vedle sebe existovalo více typů vězeňských zařízení a způsob výkonu trestu vycházel z vězeňského řádu, který uplatňoval diferenciaci osob podle politického a třídního hlediska. Do pardubického nápravného zařízení byly umístěovány např. ženy za politické delikty, členky církevních řádů nebo funkcionářky

lidové strany. Podle pamětníků se nejhůře zacházelo s jeptiškami, které byly umístěny v hygienicky nevyhovujících podmínkách a často byly ponižovány. Vedle třídních nepřátel si zde odpykávaly trest i ženy za běžné kriminální delikty. Tyto vězeňkyně se od „politických“ umísťovaly odděleně. Ženy pracovaly ve vnitřních provozech a pracovištích nebo prováděly zemědělské práce mimo ústav. Mimopracovní doba byla vyplněna vzdělávacími a zájmovými aktivitami. Uplatnění a role učitele byla v tomto období méně výrazná a výukou byly pověřovány vhodné odsouzené ženy, které organizovaly často i zájmové aktivity. Pravidelně byla také doplňována knihovna pro odsouzené, ale nákup knih podléhal přísně ideově výchovné kontrole.

V 60–tých letech se začínaly respektovat právní normy a pedagogicko psychologické zásady, což se projevilo i v pardubické věznici. Zacházení s odsouzenými se řídilo podle nového zákona č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody [36], který obsahoval požadavky vyplývající ze standardních minimálních pravidel pro zacházení s vězni. Odsouzené ženy zařazoval soud do tří nápravně výchovných skupin (dále NVS). V Pardubicích vykonávaly trest ženy ve II. NVS a ženy mladistvé.

Pro práci s odsouzenými bylo zřízeno oddělení nápravně výchovné činnosti. Tato výchovná činnost obsahovala tři složky – stanovený režim a pořádek, pracovní výchovu a kulturně výchovnou práci. Důraz se kladl na dodržování vojenské kázně a plnění pracovních povinností. Rozvíjela se zájmová činnost a odborné vzdělávání odsouzených, se kterými začali pracovat sociální pracovníci a vychovatelky.

Nejprve se s výchovnými programy začínalo v ústavu pro mladistvé, kam docházely učitelky ze základní školy a koncem šedesátých let se i dospělým odsouzeným věnovali speciální pedagogové, sociální pracovníci a psycholog. Tito pracovníci byli převážně kvalifikovaní a při své činnosti vnášeli do VTOS odborné přístupy, čímž pozitivně měnili způsob zacházení s vězňenými osobami.

Prosazování nových způsobů zacházení a upřednostňování pracovníků s kvalifikací se neobešlo bez zásahů a schvalování stranických orgánů. Ochota respektovat osobnost odsouzených a zároveň dodržovat socialistickou zákonnost, to vše záleželo na politických postojích a osobních zkušenostech náčelníka ústavu a také na jeho přístupu k lidem. V letech 1964 – 1983 vykonával v pardubické věznici funkci náčelníka ústavu plk. M. Jirsa,

kteřý nebránil uplatňování nových metod a forem zacházení s vězni. Jeho uvážlivé rozhodování (v souladu s politickým kursem) kladně ovlivňovalo úroveň a způsob jednání personálu s vězňenými ženami. Díky tomuto jednání nedocházelo v Pardubicích k hrubému a důstojnost ponižujícímu zacházení s vězni a ústav patřil k nejhumnějším v republice. Profilace ústavu zůstávala prakticky nezměněna, nacházely se tu ženy v II. NVS, mladistvé ženy a malá skupina mužů v I. NVS [9].

Počet odsouzených byl poměrně vysoký (přes 1200 osob), což vedlo k méně příznivým podmínkám týkajících se ubytování nebo zacházení s vězni. V ubytovnách byly stísněné poměry a absence soukromí a osobních věcí vedla ke konfliktům, agresi, depresím či porušování norem. Tato situace se vyřešila stavbou nových objektů v roce 1976. Tehdy byla zprovozněna i budova, kde se vykonávaly kázeňské tresty.

Obr. č.2 – Výstavba ubytovny
Zdroj: interní materiály Věznice Pardubice

Prioritou zacházení byla pracovní výchova a ve volném čase kulturně výchovné akce (např. povinné přednášky, školení, přehledy tisku). Velmi kladně lze hodnotit nabídku výrobních podniků, které nabízely pracovní příležitost odsouzeným ženám, jež mohly po propuštění dále pracovat v kmenových závodech těchto podniků, ale ne vždy ji ženy využily.

Od roku 1980 sílily snahy poskytovat vězňeným osobám vzdělávání srovnatelné se státní vzdělávací soustavou. Vzdělávali se zde sociálně zastoalí a negramotní odsouzení.

Nápravně výchovný ústav v Pardubicích neměl kompetence vydávat vysvědčení a školskou dokumentaci, a tak je poskytovaly vybrané základní školy (např. Studánka, Spořilov). Z vysvědčení nesmělo být patrné, že bylo získáno ve VTOS. Ve třídách vyučovali učitelé z věznic, v některých případech i externisté. Závěrečné zkoušky se až do poloviny 80-tých let konaly před komisí pod režii Základní školy bratřanců Veverkových [9].

1. července 1983 vzniklo SOU v rámci Sboru nápravné výchovy. Jak jsem již uvedla v kapitole 3.1 Ministerstvem školství ČSR bylo vydáno rozhodnutí o jeho zařazení do sítě školských zařízení v ČSR. V rámci tohoto projektu v roce 1983 ve Věznici Pardubice vzniklo Školské vzdělávací středisko a uzavřelo dohodu o spolupráci se Středním odborným učilištěm oděvním v Pardubicích. Do ŠVS se soustředily všechny stávající formy vzdělávání. 1. září 1983 byla zahájena výuka učebního oboru výroba konfekce formou večerního studia, psaní na stroji a odborný kurz hospodářských organizací. Vzhledem ke složení odsouzených ve Věznici Pardubice byla zvolena varianta, pro niž základní podmínkou studia bylo splnění povinné školní docházky úspěšným zakončením osmého nebo nižšího ročníku ZDŠ. Absolvování učebního oboru poskytovalo kvalifikaci a výuční list pro výkon dělnických povolání ve výrobě dámské a dětské konfekce. Tento rozsah vzdělávacích aktivit (základní škola pro negramotné, výroba konfekce, psaní na stroji a kurzy hospodářských organizací) zůstal stejný až do revoluce v roce 1989.

4.3 Věznice pro ženy po roce 1989

Přestavba českého vězeňství započala po pádu totalitního režimu v roce 1989. Po amnestii v roce 1990 byl vzdělávací proces přerušen. Mezičas do postupného naplňování věznic odsouzenými byl využit pro generální opravy vězeňských zařízení.

Obrat nastal až v roce 1993, kdy znovu začal růst počet odsouzených mužů a žen. Byly zaváděny nové kurzy (stavební výroba, obsluha počítačů, praktická rodinná škola....) a obnovila se základní škola pro negramotné ženy. V novém režimu školství novelizovalo své zákonné normy a v roce 1996 ministerstvo školství opět zařadilo vězeňské učiliště mezi síť školských zařízení pod názvem Střední odborné učiliště Vězeňské služby České republiky.

Nové Školské vzdělávací středisko ve Věznici Pardubice se dle čl. 3 nařízení MS ČR č. 1/1994 zřídilo jako odloučené pracoviště Středního odborného učiliště Praha 4, Táborská 988, PSČ 140 67. ŠVS mělo v rámci věznice postavení samostatného oddělení.

ŠVS ve věznici je výchovně vzdělávací zařízení. KALÁBOVÁ [8, s.45] píše: „Občanům ve výkonu trestu se v ŠVS ve Věznici Pardubice poskytuje :

- a) příprava pro výkon dělnických povolání a odborných činností v učebních a studijních oborech,
- b) odborná přípravu pro výkon povolání žáků, kteří ukončili povinnou školní docházku v základní škole v nižším než devátém ročníku nebo devátý ročník nedokončili úspěšně
- c) odborná příprava v učebních oborech s upravenými učebními osnovami žáků, kteří ukončili devátý ročník zvláštní školy,
- d) doplnění základního vzdělání dospělých odsouzených v kurzech v rozsahu základního vzdělání, popřípadě zvláštní školy,
- e) doplnění nebo rozšíření kvalifikace, popř. rekvalifikace ve vzdělávacích odborných kurzech.“

Do ŠVS byli odsouzení zařazeni dle Vnitřního řádu Věznice Pardubice [31] rozhodnutím zařazovací komise na základě úspěšného vykonání přijímací zkoušky nebo pohovoru, na doporučení odborných pracovníků.

Ze ŠVS byli odsouzení vyřazeni opět zařazovací komisí na základě ukončení studia, vlastní písemné žádosti, nedostatečných studijních výsledků, nesplnění studijních povinností, zdravotních důvodů, hrubého porušení stanoveného pořádku a kázně, ukončení výkonu trestu odnětí svobody a z jiných důvodů hodných zvláštního zřetele.

ŠVS ve Věznici Pardubice je samostatná budova. Součástí střediska je přilehlá zahrada, kde odsouzení aplikují své poznatky z kurzu rodinné školy. Budova má několik učeben, dílnu odborného výcviku (šicí dílnu – viz. obr. č.3), studovnu, počítačovou učebnu, učebnu vaření, sborovnu, kabinet pomůcek a kancelář vedoucího vzdělávacího střediska.

Obr. č.3 - Dílny ŠVS
Zdroj: časopis České vězeňství

Škola spolupracovala při výuce se Střední integrovanou oděvní školou v Pardubicích, Soukromým stavebním učilištěm v Pardubicích, s Praktickou rodinnou školou v Pardubicích a v poslední řadě s již zmíněnou Základní školou Studánka v Pardubicích.

Zcela ojedinělý „negativní“ rys tohoto vzdělávání popisuje UNGER [25,s.6]: „Vzdělávání ve vězení může být i dvousečné. Znam příklady žen, které se v Pardubicích naučily číst a psát a pak měly velké problémy ve svých rodinách, které pro to neměly pochopení. Obecně je ale nevyvratitelné, že vzdělání a rodina, zejména u mladších odsouzených, rozhoduje o tom, jestli budou recidivovat nebo jestli začnou žít tzv. normálně.“

Ve věznici také začala pravidelná pastorační služba duchovních různých církví, která byla v minulém režimu potlačována. Pro zvýšení účinnosti výkonu trestu se prosazovalo prohloubení vnitřní a vnější diferenciaci věznic a odlišné zacházení se specifickými skupinami vězňů (např. psychopati, drogově závislí nebo zdravotně postižení). Vznikaly také tzv. samoobslužné aktivity, pro které byly ubytovny vybaveny místnostmi k vaření a praní prádla.

V pardubické věznici se v posledních letech pohybuje zaměstnanost vězňů od 40 % do 60 %. Zaměstnávání se v programech zacházení připisuje velký význam, ale bohužel se nedaří zaměstnat všechny odsouzené, a tak jsou pracovní aktivity nahrazovány brigádami, úklidy či pracovními terapiemi.

Začátkem roku 2000 se rozhodlo o změně profilace Věznice Pardubice (v souvislosti s otevřením Věznice ve Světlé nad Sázavou) a odsouzené ženy se postupně začaly přemísťovat. Postupnou přeměnou na věznici pro muže se od roku 2001 měnila skladba a obory vzdělávání. Vznikaly obory nové, ale pokračovalo se i ve stávajících oborech.

Věznice Pardubice se stala dne 6. května 2004, kdy odjela poslední ženská eskorta, stala věznicí pouze pro muže. Věznice bude nyní zajišťovat standardní výkon trestu odsouzených mužů zařazených v typu věznice s dozorem a ostrahou, v rámci specializovaných oddělení a výkon trestu odsouzených mužů trvale pracovní nezařaditelných, a to v kategorii dozor a ostraha.

4.4 Věznice pro muže po roce 2004

KALÁBOVÁ [8] uvádí: „Protože odsouzení muži nahradili odsouzené ženy na pracovišti „oděvy“, zkušebně jsme zavedli rekvalifikační kurz při zaměstnání „výroba konfekce“, který zvládlo devět mužů. Po celý rok pravidelně dvakrát v týdnu trávili čtyři hodiny ve škole. S osvědčením získali kvalifikaci, tedy i vyšší plat na svém pracovišti.“

Základem pro školní rok 2003/2004 bylo zachovat stávající vzdělávací aktivity a nalézt způsoby přeměny stávajících kurzů, ve kterých se do té doby vzdělávaly pouze odsouzené ženy, pro vzdělávání odsouzených mužů. Učební obor výroba konfekce se zaměřením pro dámskou a dětskou konfekci byl přizpůsoben pro odsouzené muže a výroba byla zaměřena na pánskou konfekci. Vznikly nové kurzy, kde se odsouzení učili a učí malířské, natěračské, zahradnické aj. práce (viz. obr. č.4).

Aktivita	Doba studia	Typ studia	Druh dokladu
Výroba konfekce - dělník v konfekci	2 roky	kombinované	výuční list
Kurz výroby konfekce	10 měsíců	kombinované	osvědčení
Kurz společného stravování	5 měsíců	kombinované	osvědčení
Kurz základů výpočetní techniky	3 měsíce	kombinované	osvědčení
Kurz malířských a natěračských prací	5 měsíců	kombinované	osvědčení
Kurz základní školy	5 měsíců	denní	osvědčení
Kurz anglického jazyka	5 měsíců	kombinované	osvědčení

Obr. č.4 - Nabídka vzdělávacích aktivit pro odsouzené školní rok 2008/2009 ve Věznici Pardubice
Zdroj – vlastní práce podle interních materiálů Věznice Pardubice

Jak jsem se již zmiňovala v kapitole 4.3, kromě standardních výkonů trestů slouží nyní věznice také pro odsouzené, kteří jsou trvale pracovně nezařaditelní, například imobilní. Dle Výroční zprávy o činnosti Věznice Pardubice za rok 2005 [47] se v průběhu školního roku 2004/2005 navázala kooperace s pedagogy a studenty z Ústavu zdravotních studií Univerzity Pardubice. Tato spolupráce vedla k vytvoření kurzu pečovatelské služby u imobilních.

V rámci programu zacházení byl vytvořen i tzv. tvůrčí ateliér, kde se provádí arteterapie. Zde se výtvarně realizují odsouzení pracovně nezařaditelní.

Arteterapie je podpůrná metoda psychoterapie, která je velmi vhodná pro vězeňské prostředí, protože v kolektivu vězňů nelze vždycky volně hovořit o svých vnitřních stavech. Každé téma, které vzbuzuje diskusi, v sobě vězeň nosí a ten problém chce ven. Obrázek nebo výtvarný projev je abstraktní, proto autora ve společnosti ostatních vězňů neohrožuje tolik, jako by tomu mohlo být u verbálního vyjádření. Vězeň zažívá uvolňující moment, když své tajemství může ze sebe „vymalovat“. Nastává magický okamžik, kdy svou tíhu dostane ze sebe a nikdo toho proti němu nemůže zneužít. Vychovatelé terapeuti se snaží probudit či vykresat v citově oploštělých nebo do té doby výtvarnou prací nedotčených troskách lidských bytostí netušené schopnosti, jejichž výsledkem jsou předměty ze dřeva,

papíru, slámy a různých netradičních materiálů. S odzbrojující jistotou tvrdí, že tvůrčí činnost je obecná vlastnost každého člověka, kterou lze i do sebe uzavřeného nebo vzdorujícího člověka přivést k zážitku vzácného pocitu sebeuplatnění a dále ho pak kultivovat, snižovat jeho agresivitu a harmonizovat jeho chování.

Obr. č. 5 - Odsouzený při arteterapii
Zdroj – interní materiály Věznice Pardubice

4.5 Ekonomické ukazatele

Všechny činnosti (vzdělávání, výchova, arteterapie, opravy budov a zařízení...) související s vězeňskými zařízeními, které provádějí zaměstnanci VS ČR nebo najatí pracovníci jsou hrazeny ze státního rozpočtu. Vězeňská služba ČR uspokojuje potřeby veřejnými statky typu veřejných služeb, které se společnost rozhodla financovat plně z veřejných financí, a to prostřednictvím organizací, které mají formu organizačních složek státu.

Vězeňská služba ČR jako organizační složka státu je financována prostřednictvím podkapitoly kapitoly státního rozpočtu, jejímž správcem je Ministerstvo spravedlnosti. Rozpočet VS ČR rozepisuje ekonomický odbor Generální ředitelství Vězeňské služby ČR na jednotlivé organizační články na začátku rozpočtového roku.

Rozpočet Vězeňské služby ČR obsahuje vlastní rozpočtové příjmy, rozpočtové výdaje na zabezpečení úkolů a krytí potřeb v daném rozpočtovém roce. Rozpočet příjmů a výdajů se sestavuje v členění podle rozpočtové skladby. Rozpis rozpočtu včetně závazných ukazatelů

na příslušný rozpočtový rok jednotlivým organizačním jednotkám a zotavovněm stanoví odbor ekonomický Generálního ředitelství, bez svolení odboru ekonomického nejsou organizační jednotky a zotavovny oprávněny závazné ukazatele měnit.

Na základě zákona č. 360/2007 Sb., o státním rozpočtu České republiky na rok 2008 byly Vězeňské službě ČR stanoveny správcem kapitoly závazné ukazatele schváleného rozpočtu a to celkové příjmy ve výši 1 418 350 000 tis. Kč. Celkové výdaje představovaly částku ve výši 8 047 639 tis. Kč (viz tabulka č.1).

Tabulka č. 1 - Údaje o rozpočtu, čerpání a použití mimorozpočt. zdrojů v roce 2008

v tis. Kč

Ukazatel	Schválený rozpočet	Upravený rozpočet	Skutečnost	% plnění k uprav. rozpočtu	Z toho mimor. zdroje
Příjmy celkem	1 418 350	1 167 093	1 117 517,45	95,75	19 544,93
Z toho:					
Tř. 1 – daňové příjmy	762 675	762 675	752 400,53	98,65	0
na důch. pojištění	628 085	628 085	619 637,67	98,66	0
Tř. 2 – nedaňové příjmy	281 938	300 496	319 362,48	106,28	121,85
Tř. 3 – kapitálové příjmy	370 000	100 185	10 485,85	10,47	0
Tř. 4 – přijaté transfery	3 737	3 737	35 268,58		19 423,08
Výdaje celkem	8 047 639	8 306 652	8 065 213,32	97,09	35 390,86
Z toho : kapitál. výdaje	325 562	565 701	417 517,79	73,81	14 651,57
běžné výdaje	7 722 077	7 740 951	7 647 695,54	98,80	20 739,29
V tom:					
501,502 – platy zaměst. a ostatní platby					
za provedenou práci	3 613 297	3 651 168	3 608 858,37	98,84	1 245,56
503 – pojistné placené zaměstnavatelem	1 264 166	1 277 310	1 265 382,28	99,07	435,97
505 – mzdové náhrady	0	546	546	100,00	
513 – nákup materiálu	684 323	722 838	725 705,65	100,40	
514 – úroky a ostatní finanční výdaje	50	41	30,16	73,55	5 221,32
515 – nákup vody, paliv, energie	532 000	522 976	522 771,40	99,96	8,57
516 – nákup služeb	192 632	191 184	189 133,15	98,93	285,63
517 – ostatní nákupy	153 764	163 883	157 578,46	96,15	1 529,17
Z toho : na opravy a udržování	110 564	120 902	117 103,09	96,86	1 415,56
518 – poskytnuté provoz. zálohy a jistiny	1 450	1 002	1,75	0,18	
519 – výdaje související s NEI nákupy	4 900	4 455	4 395,93	98,68	0
533 – příspěvky PO (zotavovným VS)	25 600	25 600	25 600,00	100,00	0
534 – převody FKSP a ostat fondům	68 798	69 995	69 201,91	98,87	24,91
536 – ostatní NEI transfery	2 000	1 441	1 387,73	96,3	0
541 – sociální dávky	1 160 097	1 095 097	1 063 899,43	97,15	11 988,16
Z toho: odchodné	50 000	64 598	76 567,44	118,53	11 988,16
542 – náhrady placené obyvatelstvu	800	800	621,36	77,67	0
549 – ostatní transfery obyvatelstvu	16 000	11 128	11 113,10	99,87	0
950 – ostatní neinvestiční výdaje	2 200	2 033	2 014,85	99,11	

Zdroj: výroční zpráva VS ČR za rok 2008

Důležitým ukazatelem výdajové stránky jsou výdaje na jednu vězněnou osobu a den. V roce 2009 se tato částka pohybuje průměrně okolo 900,- Kč na osobu/den. Částka je v každém nápravném ústavu jiná. Výše nákladů souvisí s typem věznice tzn. se stupněm zajištění bezpečnosti. Věznice se zvýšenou ostrahou a oddělení pro doživotní vězně jsou nejdražší. Například Věznice Světlá nad Sázavou měla v roce 2008 průměrný výdaj na vězně a den ve výši 580,- Kč, ale Vazební věznice v Českých Budějovicích měla průměrné výdaje v částce 1200,- Kč (je rozdíl mezi vazbou a standardním výkonem trestu, např. „vazebník“ stojí 1300,- Kč, ale odsouzený, který pracuje, třeba jen 700,- Kč).(interní materiály Věznice Pardubice)

Nákladovost na vězně je ovlivněna těmito faktory:

- mzdy příslušníků a občanských zaměstnanců
- výdaje na běžný provoz věznic
- výdaje na opravy
- výdaje na energie – voda, plyn, elektřina

Do nákladovosti není zahrnuto:

- provoz zotavoven
- investiční financování.

Současná kapacita vězňů v českých věznicích při 4 m² na osobu činí 19 039 míst. Denní stav vězňů ale překračuje 21 300 osob, takže přeplněnost v průměru dosahuje 12 procent, přičemž některá oddělení pro odsouzené jsou přeplněna i více jak 30 procenty. Tyto údaje pochopitelně souvisí i se zvyšujícími se výdaji na stravování, oblečení, zajištění zdravotnických a hygienických potřeb.

V tabulce č.2 jsou uvedeny položky čerpání ostatních běžných výdajů za roky 2007 a 2008, které významným způsobem ovlivňují celkový rozpočet Vězeňské služby ČR a jejich čerpání ve Věznici Pardubice v roce 2008.

Tabulka č.2. - Ostatních běžné výdaje v roce 2008 v porovnání s r. 2007 a čerpání ve Věznici Pardubice v tis. Kč.

Položka	VS ČR 2007	VS ČR 2008	Pardubice 2008
Potraviny pro vězně	378 996	402 571	13 012
Studená voda a stočné	97 316	108 357	4 802
Teplo a dálkové teplo	67 235	78 276	4 236
Plyn	121 235	163 780	205
Elektrická energie	107 059	123 038	3 153
Praní a čištění prádla	13 890	13 043	447
Opravy a údržba	123 488	117 103	4 811
Cestovné	15 475	19 224	317
Telekomunikační služby	16 612	16 197	374
Léky a zdravotnický materiál	17 353	19 428	721
Prádlo, oděv, obuv	64 209	48 410	309
Drobný dlouhodobý hmotný majetek	40 778	62 443	429
Materiál pro výrobu	32 687	25 462	9
Nájemné	7 926	8 585	103
Poradenské a právní služby	12 712	7 290	108
Nákup ostatních služeb	69 421	60 129	600
Sociální dávky	945 672	1 063 899	1 730
Celkem	2 132 064	2 337 235	35 057

Zdroj: výroční zprávy VS ČR za rok 2007 a 2008 + interní materiál Věznice Pardubice

Z tabulky č.2 je zřejmé, že největší výdaje jsou na sociální dávky (sociální kapesné odsouzených, sociální dávky příslušníkům a potraviny pro vězně ...). Vysoké náklady jsou také na provoz a údržbu věznic a energie - elektrická energie, plyn a voda.

V pardubické věznici se náklady na jednoho vězně pohybují okolo 850,- Kč na den. Tato částka se u zdravých pracujících odsouzených pohybuje níže, ale např. u starého, nemocného, nepracujícího odsouzeného je tato částka mnohem vyšší. Vězeň, který je zařazen mezi pracující nebo mu přichází do věznice důchod, je povinen si hradit částku cca 50,- Kč denně. Pokud tuto částku nehradí, stává se dlužníkem VS ČR. Nepracující odsouzení, kteří nepobírají starobní důchod (či jiné sociální dávky), si pobyt ve věznici nehradí.

Z částky 286 000,- Kč (viz tabulka č.3), která byla v roce 2008 uvolněna do VTOS z rozpočtu Věznice Pardubice na prevenci proti kriminalitě, se hradí např. pracovní pomůcky, knihy, odměny odsouzeným, sportovní náčiní a věci potřebné k různým druhům terapie. Tyto pomůcky a jiné věci se používají při Programech zacházení s odsouzenými. Rozdělení financí je posouzeno podle jejich potřeby v určitých odděleních VTOS. Peníze rozdělují kompetentní osoby z VTOS.

V tabulce č.3 se uvádí, že oddělení výkonu trestu (dále OVT) v pardubické věznici žádalo v roce 2008 o částku 1 808 000,- Kč na Program prevence proti kriminalitě. Byla vyplacena částka 286 000,- Kč. Nejvyšší částka, o kterou bylo zažádáno na „Zvýšení počtu aktivit realizovaných v rámci koncepce státní politiky ve vztahu k mladé generaci týkající se zacházení s mladými vězni v porovnání s rokem 2007“ nebyla vůbec proplacena. Cílem tohoto programu bylo rozšíření počtu aktivit odsouzených vězňů a vytvoření předpokladů k návyku trávit volný čas způsobem uspokojujícím obecné i zvláštní potřeby mladých odsouzených vězňů. V této částce byla např. zahrnuta renovace tělocvičny pro odsouzené v hodnotě 1 250 000,- Kč (interní materiály Věznice Pardubice).

Tabulka č. 3 – Požadavky programu prevence a kriminality pro rok 2008

	Název požadavku	Částka v Kč	Přiznaná částka v Kč
1.	Zvýšení počtu aktivit realizovaných v rámci koncepce státní politiky ve vztahu k mladé generaci týkající se zacházení s mladými vězni v porovnání s rokem 2007	1 359 000	
2.	Zvýšení počtu odsouzených zařazených do práce	6 000	
3.	Realizace koncepce zacházení s vězňnými cizinci	28 000	
4.	Úhrada poplatků spojených se získáním platných osobních dokladů nesolventním obviněným a odsouzeným	25 000	10 000
5.	Zvyšování kvalifikace vězeňského personálu umožňující vysoce odborné zacházení s vězňnými osobami	11 000	
6.	Zajištění diferencovaného zacházení s odsouzenými ve specializovaných odděleních	202 500	202 000
7.	Realizace koncepce státní politiky ve vztahu k mladé generaci týkající se zacházení s mladistvými a mladými	94 500	52 000
8.	Zajištění důsledné realizace programů příprav odsouzených na propuštění z výkonu trestu	82 000	22 000
CELKEM		1 808 000	286 000

Zdroj – interní materiály Věznice Pardubice

V tomto roce je situace obdobná, OVT si žádalo o 1 567 000,- Kč a byla jim vyplacena částka 140 000,- Kč (interní materiály). Nebyla např. vyplacena částka 500 000,- Kč na generální opravu střechy tělocvičny pro odsouzené nebo částka 430 000,- Kč na opravu hřiště pro odsouzené (interní materiály).

Tabulka č.4 – Požadavky na protidrogovou politiku ve Věznici Pardubice pro rok 2008

	Název požadavku	Částka v Kč	Přiznaná částka v Kč
1.	Poradna drogové prevence	19 000	10 000
2.	Krizové oddělení	30 000	12 000
3.	Monitoring výskytu omamných a psychotropních látek	10 500	
4.	Zvýšení počtu odsouzených v bezdrogových zónách	64 000	
5.	Zajištění výkonu trestu OS v bezdrogových zónách	174 500	
CELKEM		298 000	22 000

Zdroj – interní materiály Věznice Pardubice

Z tabulky č.4 vyčteme, že OVT dále zažádalo v roce 2008 o částku 298 000,- Kč na Program protidrogové politiky. Byla vyplacena částka 22 000,- Kč. Tento rok si OVT žádalo o 151 000,- Kč a byla jim vyplacena částka 35 000,- Kč. V roce 2008 nebyla např. vyplacena částka 10 500,- Kč na „Monitoring výskytu omamných a psychotropních látek“. (interní materiály)

Myslím si, že sledovat odsouzené, zda jsou pod vlivem drog nebo alkoholu, je důležitá věc pro prevenci. Také je potřeba stále rozvíjet mimopracovní aktivity u odsouzených např. vytvořením zázemí pro sportovní činnost, na kterou v rozpočtu Věznice Pardubice nejsou bohužel finance. Tato problematika se netýká pouze pardubické věznice, ale celé VS ČR. Prostředky z veřejných rozpočtů jsou rozdělovány do mnoha resortů a nejsou bezedné. Asi všechna ministerstva v České republice by uvítala vyšší rozpočty.

Další finanční částka, která je určena pro osoby ve výkonu trestu je na vzdělávání odsouzených. Vyplácí se samostatnému organizačnímu článku VS ČR – SOU. Pardubickému ŠVS byla v roce 2008 i v roce 2009 vyplacena stejná částka 340 000,- Kč (viz tabulka č.5). Tato částka se dostává na začátku roku, celá se musí rozúčtovat a nelze ji překročit.

Tabulka č.5. – Položky čerpání výdajů ŠVS Věznice Pardubice v r. 2008 a v r. 2009 v tisících Kč

položka		2008	2009
513 220	Ochranné pomůcky - vězni.	8	8
513 600	Literatura zaměstnanci	5	5
513 620	Učební pomůcky, tisk	17	17
513 709	DDHM - mimo výpočetní tech.	22	22
513 710	DDHM - s výpočetní tech.	20	20
513 900	Kancelářský mat.	40	40
513 910	Všeobecný materiál výpočetní tech.	5	5
513 929	Spotřeba ostatní	145	145
515 600	Pohonné hmoty	3	3
516 210	Internet	30	30
516 710	Školení ostatní	15	15
517 110	Opravy VT	20	20
517 130	Opravy strojů a přístrojů	10	10
celkem		340	340

*Zdroj: interní materiál Věznice Pardubice
DDHM – dlouhodobý hmotný majetek*

Správce kapitoly byly VS ČR stanoveny celkové příjmy na rok 2009 ve výši 1 291 449 tis. Kč, což představuje meziroční pokles o 128 356 tis. Kč. Schválený rozpočet výdajů na tento rok je 8 087 844 tis. Kč, což představuje meziroční navýšení o 40 205 tis. Kč. K výraznému nárůstu přitom dochází u výdajů na sociální dávky, a to o 119 413 tis. Kč, u prostředků na platy zaměstnanců a na ostatní platby za provedenou práci a souvisejících výdajů celkem o 151 669 tis. [54].

Myslím si, že vzhledem ke vzrůstajícímu stavu vězňů (viz graf č.1) v ČR by se měl rozpočet pro VS ČR zvýšit. Kde budou tito odsouzení umístěni? Jaká bude asi úroveň

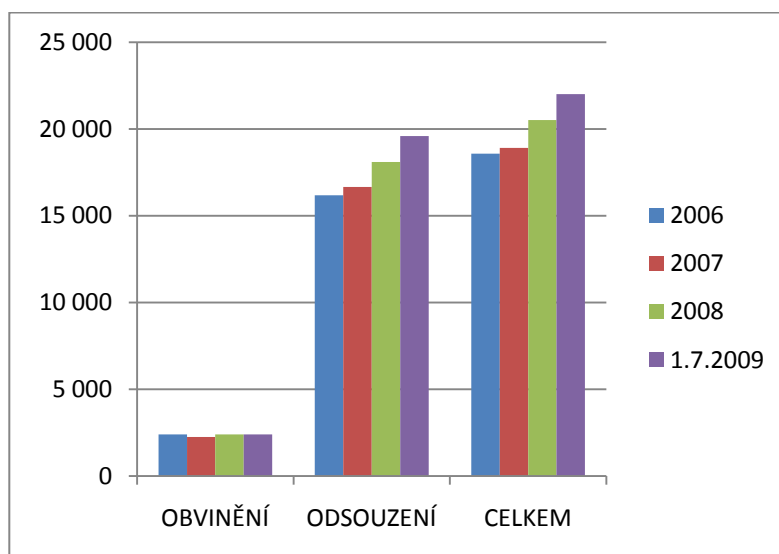
ubytování a úroveň různých resocializačních programů, když na ně nebudou finance? Zřejmě se budou muset přeměnit terapeutické, vzdělávací či sportovní místnosti na cely, aby se měli odsouzení kam ubytovat, protože VS ČR má podle zákona [35] povinnost vězně umístit. S odsouzenými by se pravděpodobně nepracovalo a nepořádaly by se pro ně různé školící či sportovní aktivity.

Tab. č.6 - Vývoj stavu vězňů v letech 2006 - 2009

rok	2006	2007	2008	1.7. 2009
obvinění	2 399	2 254	2 402	2 400
odsouzení	16 179	16 647	18 100	19 596
celkem	18 578	18 901	20 502	21 996

Zdroj: VS ČR

Graf č.1 – Růst stavu vězňů v českých věznicích v letech 2006 - 2009

Zdroj: VS ČR

ZÁVĚR

Bakalářská práce se zabývá reformami v zacházení s vězněnými osobami, které probíhaly od prvopočátků českého vězeňství až do současnosti.

Problematika vzniku reform se ukázala v této práci natolik nosná a široká, že podrobnější rozpracování výše uvedeného tématu by již přesahovalo rámeček bakalářské práce.

V celé historii vězeňství se v různých dobách uplatňoval různý přístup k vězňům. Tato vzájemná interakce prošla dlouhým vývojem. Lze konstatovat, že v každé době bylo zacházení s vězni podmíněno nejen legislativou, ale také samotným přístupem k vězni jako k člověku. Velkou úlohu v tomto procesu hrála individualita vězeňských pracovníků a individualita vězňů, ale také doba, ve které se tyto individuality přetvářely.

V 18. století se nejvíce prosazovala myšlenka tzv. režimu samoty (uzavření vězňů o samotě na celách). Jako trest samovazby tato myšlenka zůstala dodnes. Výrazným pokrokem byl vznik progresivního režimu, jehož základem je, aby vězni po dobu VTOS procházeli různými stupni přísnosti režimu (podle chování nebo stupně nápravy), i když v některých obdobích nebyl úplně dodržován (okupace, komunistická éra). Progresivní režim je uplatňován i v současnosti, ale otázka diferenciac (třídění vězňů) není stále plně vyřešena.

Během historického vývoje vězeňství se ukázalo, jak důležité je vzdělání a výchova jako preventivní prostředek delikvence. Je důležité odsouzené vzdělávat a vychovávat, k čemuž slouží resocializační programy, ale také provádět důkladnou diferenciac vězňů. Současný model vnější diferenciac tvořený čtyřmi typy věznic, kdy soudy rozhodují o zařazování odsouzených do jednotlivých typů věznic a o přeřazování odsouzených mezi jednotlivými typy je podle názorů některých odborníků na penologii nutné co nejrychleji nahradit jednodušším modelem, který by vytvořil Vězeňské službě výrazně širší prostor pro diferenciac prováděnou na základě objektivní charakteristiky osobnosti jednotlivých odsouzených.

České vězeňství se potýká s nejrůznějšími problémy a překážkami, ať už se jedná o nedostatečnou ubytovací kapacitu nebo o problém zaměstnávání praceschopných vězňů. Jeden z nejožehavějších problémů financování je financování samotného provozu výkonu trestu. Vězeňská služba bude v roce 2009 usilovat o zvyšování ubytovacích prostor pro vězněné osoby. Mělo by vzniknout zhruba 1 000 nových míst (např. v nové Věznici Rapotice, nacházející se v bývalém areálu armády by mělo být zprovozněno 460 lůžek, další lůžka budou ve Světlé nad Sázavou nebo v Rýnovicích, kde se plánuje vybudovat 230 míst). Má být také dokončen projekt volného telefonování u méně nebezpečných vězňů, který je již započat. Jeho cílem je snížit motivaci vězňů pašovat mobilní telefony a zároveň umožnit odsouzeným častější kontakt s rodinou v zájmu snazší integrace. Důležitá je také spolupráce se soukromým sektorem v rámci PPP programů (Program Proplan Partner - spolupráce veřejného a soukromého sektoru), týkající se nejen financování, ale také např. zaměstnávání odsouzených v soukromých podnicích.

Výchova a vzdělávání jsou důležitou součástí života každého z nás. Jakákoliv disproporce, anomálie, deformace apod. může vést v tomto kontinuálním procesu výchovy k patologickému (delikventnímu či kriminálnímu) jednání člověka. Rozebíráním příčin a jejich analýzou je třeba vytvářet preventivní programy s cílem provedení možné nápravy. Vodítkem musí být vždy zásada, že vhodnější jsou preventivní opatření oproti represí, která je až opatřením posledním. Pokud se jakákoliv osoba ocitne ve vězení, je třeba ho výchovnými a vzdělávacími programy znovu provést, aby se mohl po propuštění zpět do společnosti lépe adaptovat.

POUŽITÁ LITERATURA

1. BAJCURA, L. *Práva vězně*. 1.vydání. Praha: Grada, 1999. ISBN 80-7169-555-6.
2. ČEPELÁK, J. *Penitenciární psychologie*. Bulletin Výzkumného ústavu penologického SNV ČSR č. 3/71. 1. vydání. Praha: SNV, 1971.
3. DRTIL, J. *Člověk ve VTOS*. Bulletin SNV č. 2/66. 1.vydání. Praha: SNV, 1966.
4. *Evropská vězeňská pravidla*. 1.vydání. Příloha časopisu České vězeňství, č.3/1996. Praha: Nadace KLÍČ, 1996. ISBN 80-238-7763-1.
5. HÁLA, J. *Teorie a praxe vězeňství I*. (Skriptum). České Budějovice: Jihočeská univerzita, 1996. ISBN 80-7040-235-0.
6. HAVRÁNKOVÁ, L. *Úvod do výchovy a vzdělávání dospělých*. Bulletin Ministerstva spravedlnosti ČSR. 1.vydání. Praha: SNV, 1985.
7. JANÁK, D. *Organizace a řízení československého vězeňství 1945-1955*, in: *Vězeňství ve střední Evropě v letech 1945-1955*. Příloha časopisu České vězeňství č. 3/2001
8. KALÁBOVÁ, K. *Vzdělávání občanů ve výkonu trestu odnětí svobody*. Časopis Odborná výchova č. 5-6. Praha: 1994-95.
9. KALÁBOVÁ, K., KALÁB, V. *Historie Zemské donucovací pracovny a Věznice pro ženy v Pardubicích*. Vydala VS ČR. Praha: 2005.
10. KAPLAN, K., PACL, V. *Tajný prostor Jáchymov*. 1.vydání. České Budějovice: Actys, 1998. ISBN 80-901234-2-2.
11. KOLÁČEK, Š. *K základním pojmům pedagogiky*. (Skriptum) Brno: Vysoké učení technické v Brně, 1979.
12. KÝR, A. *Způsoby zacházení s vězni v ČSR v letech 1945-1955*. Opava 2002.
13. LIESSMANN, K., P. *Teorie nevzdělanosti. Omyly společnosti vědění*. Academia, Praha 2008. přeložila Jana Zoubková. 128 stran. ISBN 978-80-200-1677-5.
14. MAŘÁDEK, V. *Vězeňství* (Skriptum) Ostrava : Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2005, ISBN 80-7368-002-5
15. NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*. 1.vydání. Praha: Academia, 2000. ISBN 80-200-0690-7.
16. NETÍK, K. a kolektiv *Koncepce rozvoje vězeňství v ČR*. Bulletin Studijní a výzkumné skupiny SNV ČR č. 3/91. Praha: SNV, 1991. ISBN 80-238-3602-1.

17. NETÍK, K., URBANOVÁ, M. *Penitenciární psychologická kvalifikace*. 1.vydání. Praha: SNV, 1984.
18. NETOPIL, K., PITRO, P., NĚMEC, J., ŠULC, V., *Nápravně výchovná činnost a metodika práce s odsouzenými II.díl*. 1.vydání. Praha: SNV, 1985.
19. NETOPIL, K., KRAUS, L., MATĚJÍČEK, V. *Nápravně výchovná činnost a metodika práce s odsouzenými I. díl*. 1.vydání. Praha: SNV, 1985.
20. NETOPIL, K., KRATOCHVÍL, J., PRASEK, P., ROZKOVEC, J. *Nápravně výchovná činnost a metodika práce s odsouzenými III.díl*. 1. vydání. Praha: SNV, 1985.
21. SÝKOROVÁ, H. a kol. *Retro informace – Prameny k dějinám vězeňství*. 1. vydání. Praha: Státní ústřední archiv, 1994.
22. ŠPŮR, J. *Výsledky sledování efektu ideově politického ovlivňování odsouzených*. Bulletin Výzkumného ústavu penologického Sboru nápravné výchovy ČSR č. 4/1979. Praha: SNV, 1979.
23. TOMEK, P. *Dvě studie o československém vězeňství 1948-1989*. 1.vydání. Praha: MV, 2000. ISBN 80-902885-0-2.
24. UHLÍK, J. *F.J.Řezáč – reformátor vězeňství a školství v 19. století*. 1. vydání. Příloha časopisu České vězeňství č.2/1997. Praha: České vězeňství, 1997.
25. UNGER, J. *Týden* (Časopis č. 40/98). Praha: Svoboda, 1998.
26. VÁŇA, M. *Střední odborné učiliště, učiliště a odborné učiliště Vězeňské služby České republiky, 1983 – 1998*. 1.vydání. Příloha časopisu České vězeňství, č. 3-4/1998. Praha: České vězeňství, 1998.
27. VÁŇA, M. Evropská konference ředitelů a koordinátorů vzdělávání ve vězeňství. *České vězeňství*, 2006, roč. 14, č. 6, s. 16. ISSN 1213-9297.
28. VAŠÍČEK, E. *Postpenitenciární péče v systému resocializace odsouzených*. (Skriptum). Praha: Vysoká škola SNB, 1982.
29. VAŠÍČEK, E., ČEPELÁK, J. *Penitenciární právo v systému trestní politiky*. 1.vydání. Praha: Správa SNV, 1984.
30. *Vnitřní řád Věznice Pardubice*. Pardubice: 2001.
31. *Vnitřní řád Věznice Pardubice pro odsouzené muže zařazené ve věznici s dozorem a ostrahou*. Pardubice : 2006. 91 s. č.j. : 436/2005-21/Všeob/3.
32. *Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999*. Příloha časopisu České vězeňství č. 4/99. Praha: České vězeňství, 1999.

33. *Zákon č. 139/95 Sb.* Sbíрка zákonů ČSR. Praha: Státní a evidenční vydavatelství tiskopisů, 1995.
34. *Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon.* 1.vydání. Ostrava – Hrabůvka: Jiří Motloch – Sagit, 2002. ISBN 80-7208-280-9.
35. *Zákon č. 169/99 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody.* Příloha časopisu České vězeňství č. 2-3/1999. Praha: České vězeňství, 1999.
36. *Zákon č. 59/1965 o výkonu trestu odnětí svobody.* Sbíрка zákonů Československé socialistické republiky, ročník 1965, částka 1-61.
37. *Zákon č. 17 ČNR ze dne 26. 6. 1978 o státní správě ve školství.* Sbíрка zákonů Československé socialistické republiky, ročník 1978. Praha: Státní a evidenční vydavatelství tiskopisů, 1978.
38. *Zákon č. 29/84 Sb. o soustavě základních a středních škol (školský zákon).* Sbíрка zákonů Československé socialistické republiky, ročník 1984. Praha: Státní a evidenční vydavatelství tiskopisů, 1984.
39. *Zákon ČNR 564/1990 Sb. o státní správě a samosprávě ve školství.* Sbíрка zákonů České a Slovenské federativní republiky, částka 91. Praha: Státní a evidenční vydavatelství tiskopisů, 1990.
40. *Zákon č. 293/1993 Sb. o výkonu vazby.* Příloha časopisu České vězeňství č. 2-3/1999. Praha: České vězeňství, 1999.
41. *Zákon č. 294/1993 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody.* Příloha časopisu České vězeňství č. 2-3/1999. Praha: České vězeňství, 1999.
42. *Zákon č. 360/2007 o státním rozpočtu České republiky na rok 2008.* Sbíрка zákonů České republiky, částka 110. Praha: Tiskárna Ministerstva vnitra.
43. ZÁRUBA, J. *Postoj odsouzených k práci ve VTOS.* Bulletin Výzkumného ústavu penologického Sboru nápravné výchovy ČSR č. 11/1973. Praha: SNV, 1973.
44. ZÁRUBA, J. *Pracovní motivace a postoj odsouzeného k práci a vzdělávání ve VTOS.* Bulletin SNV č. 1/78. 1.vydání. Praha: SNV, 1978.
45. ZÁRUBA, J. *Práce jako faktor resocializační.* Bulletin č. 6/72. 1.vydání. Praha: H. Sz kibik – Státní nakladatelství, 1972.
46. ZÁRUBA, J. *Sociální klima pracoviště a jeho vliv na utváření sociálních a pracovních návyků odsouzených.* 1.vydání. Praha: Správa SNV ČSR, 1983.
47. *Výroční zpráva Věznice Pardubice 2005.*
- 48.

49. Bajcura L. Pardubice bez odsouzených žen, *České vězeňství*, ročník 12, 2004, č. 5, s. 2-5
ISSN 1213-9297.
50. *Doporučení Výboru ministrů RE č.(89) 12/1989, čl. 15 zabývající se výchovou ve vězeňství*, W.F.B.
51. *Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015*. Praha: Vězeňská služba ČR, 2005.
52. http://ad.vscr.cz/news_files/HP1.5.pdfyKj9uX1232004711.5.pdf
53. http://institut.vscr.cz/clanky/?cl_id=16
54. http://ad.vscr.cz/news_files/vzvscr2008.pdf
55. http://www.komora.cz/Files/P%C5%99ipom%C3%ADnkov%C3%A1n%C3%AD%20z%C3%A1kon%C5%AF/Materialy/070_09_materi%C3%A1l.doc.

